

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
KARISTUSÕIGUSE OSAKOND

Jaana Toon

**ARESTIMISE JA KONFISKEERIMISE DIREKTIIVI ÜLEVÕTMINE
EESTI ÕIGUSESSE NING ARESTIMISE JA KONFISKEERIMISE
INSTITUUDI ARENG EUROOPA LIIDUS**

Magistritöö

Juhendaja
Dr. iur Priit Pikamäe

Tartu
2018

SISUKORD

SISUKORD	2
Sissejuhatus	3
1. Konfiskeerimine.....	9
1.1. Kriminaaltulu äravõtmine	9
1.2. Süüteo vahendi ja vahetu objekti eristamine	17
1.3. Konfiskeerimise erinevad liigid	20
1.3.1. Süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimine	21
1.3.2. Süüteo objekti konfiskeerimine	25
1.3.3. Süüteoga saadud vara ehk kriminaaltulu või kuriteovilja konfiskeerimine	27
1.3.4. Eeldatava kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine	30
1.3.5. Konfiskeerimise asendamine (ehk väärtuse konfiskeerimine).....	34
1.4. Kas konfiskeerimine on karistus või muu mõjutusvahend?.....	36
1.5. Konfiskeerimine ja põhiõigusre riive	37
2. Vara arestimine	41
3. Kaitsemeetmed.....	45
4. Konfiskeerimise areng Euroopa Liidus.....	53
KOKKUVÕTE	56
SUMMARY	59
LÜHENDID.....	62
KASUTATUD KIRJANDUS.....	62
KASUTATUD ÕIGUSAKTID.....	66
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	67

Sissejuhatus

Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu võtsid 2012. aastal vastu direktiivi, mis käsitleb kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimist ja konfiskeerimist Euroopa Liidus¹. Eesti, olles Euroopa Liidu liige, peab selle direktiivi ettenähtud aja jooksul nõuetekohaselt vastu võtma ning muutma vajadusel olemasolevaid seadusi. Eestis muudeti seoses direktiiviga karistusseadustikku ja kriminaalmenetluse seadustikku. Vajadus kõnesoleva direktiivi järgi on tekkinud seoses võitlusega raske ja organiseeritud kuritegevuse vastu, kuna need on muutumas üha suuremaks rahvusvaheliseks probleemiks², seetõttu on nende vastu võitlemiseks vaja tarvitusele võtta erinevaid meetmeid, mille abil saab kurjategijatel kriminaalsel teel teenitud tulu ära võtta, sest vastasel juhul suunatakse see rahapesu teel seaduslikku majandustegevusse³ ja riik jääb selle tulemusena ilma maksude laekumisest. Suuremat kahju kui maksude laekumata jätmine avaldab kriminaaltulu investeerimine teistesse ebaseaduslikesse tegevustesse, sealhulgas üha suuremaks globaalseks probleemiks muutuvat terrorismi. Kuriteo tulemusena saadud vara konfiskeerimine ja rahapesu kriminaliseerimine on läbi teinud olulise evolutsiooni: vahendist, mis oli algselt mõeldud organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks on nüüd muutunud üldiseks õiguskaitse meetodiks, mida saab kasutada peaaegu kõikidel juhtudel.⁴ Tänapäeval on konfiskeerimisest saamas üks peamisi vahendeid organiseeritud kuritegevuse ja teiste raskete kuritegude vastases võitluses, sealhulgas korruptsiooni vastases võitluses.⁵ Rahvusvahelised organisatsioonid julgustavad riikide seadusandjaid kasutama efektiivsemaid meetmeid ebaseadusliku tulu kurjategijalt äravõtmiseks, isegi kui puudub lõplik süüdimõistev otsus.⁶ Selline süüdimõistva kohtuotsuseta konfiskeerimine tuleb kõne alla juhul, kui isik on toime pannud kosseisutunnustele vastav süüteo, kuid pole võimeline kohtumenetlusest osa võtma kas haiguse tõttu või on asunud ennast varjama.

¹ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL, 3. aprill 2014, kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. – ELT L 127, 29.04.2014.

² Euroopa e-õiguskeskkonna portaal. Arvutivõrgus – https://e-justice.europa.eu/content_confiscation-94-et.do (20.11.17)

³ Organiseeritud kuritegevusest saadud tulu. Meetmed kuritegevuse mittetasuvaks muutmisel. Arvutivõrgus – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0766&from=ET>

⁴ G. Stessens. Money Laundering. A New International Law Enforcement Model. Cambridge University Press 2000, lk 12.

⁵ M. Simonato. – “Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains”. September 2017, lk 1-2.

⁶ M. Simonato, lk 1.

Kuritegevuse tõkestamiseks on vaja ühtlustada liikmesriikide seadusandlusi ja luua koostöövõrgustik, et edendada rahvusvahelist koostööd kuritegeliku vara avastamisel, jälitamisel, arestimisel ja konfiskeerimisel. Kuigi valdkonda reguleerivad erinevad raamotsused ja nõukogu otsused ning nüüd ka käesolev direktiiv 2014/42/EL, polnud arestimise ja konfiskeerimise regulatsioon Euroopa Liidus ühtne, mistõttu kuritegelikul teel saadud vara konfiskeerimist ei praktiseeritud piisavalt ja väga suur osa sellest varast jäi süüteo toimepannud isikutele alles. Põhjus, miks konfiskeerimist eriti aktiivselt ei kasutatud oli see, et regulatsioon oli keeruline ning liikmesriikide vahel erinevalt reguleeritud. Setõttu otsustatigi ainult määrata põhikaristus ning loobuda vara konfiskeerimisest. Näiteks Austrias lisati 2002. aastal seadusesse võimalus kohaldada laiendatud konfiskeerimist, kuid seda pole praktiliselt üldse kasutatud.⁷ Samas Ungari ametivõimud konfiskeerisid vara sularaha vormis vaid 589 juhul 86 705 süüdimõistmisest, millest omakorda ligikaudu pooled süüteod olid seotud majandusliku ja varalise kasu saamisega.⁸ Turvalisuse seisukohalt vaadatuna on selline liikmesriikide poolne tegevusetus ühiskonna jaoks väga ohtlik võimaldades kurjategijatel korda saata uusi raskeid kuritegusid.

Arestimise ja konfiskeerimise direktiiv reguleerib järgnevates valdkondades toime pandud kuritegusid: terrorism, inimkaubandus ning naiste ja laste seksuaalne ärakasutamine, ebaseaduslik uimastikaubandus, rahapesu, korruptsioon, maksevahendite võltsimine, arvutikuriteod ja organiseeritud kuritegevus. Ebaseaduslik relvaäri kuulub reguleerimisalasse juhul, kui kuritegu on toime pandud organiseeritud kuritegevuse kontekstis.⁹ Kuid, kuna konfiskeerimise sätted on Eesti õiguses karistusseadustiku üldosas, siis õigusselguse huvides kohaldatakse seda kõikide karistusseadustikus reguleeritud süütegude puhul. Eriosas on sätted, mille puhul on konfiskeerimine kohustuslik ning sellisel juhul ei toimu konfiskeerimine üldosa alusel. Näiteks narkootikumidega seotud süütegude puhul konfiskeerib kohus KarS § 191 alusel süüteo toimepanemise vahetuks objektiks olnud aine või eseme või süüteo ettevalmistamiseks kasutatud eseme. Lisaks sätestab seadus teatud juhtudel võimaluse ka kohaldada narkokuritegude puhul ka laiendatud konfiskeerimist. Näiteks KarS § 183 lg 4 alusel võib kohaldada laiendatud konfiskeerimist, siis kui

⁷ M. Fazekas, E. Nanopoulos. The Effectiveness of EU Law. Insight from the EU Legal Framework on Asset Confiscation. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 24, 2016, lk 40.

⁸ *Ibid*, lk 47.

⁹ Euroopa Komisjoni ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus 2012/0036, lk 8. Arvutivõrgus - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A52012PC0085>.

narkootilise ja psühhotroopse aine väikseses koguses käitlemine on toime pandud kas grupi poolt või isiku poolt, kes on varem toime pannud narkokuritegusid.

Kuigi 2005. aastal vastuvõetud raamotsus 2005/212/JSK käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist, tekkis vajadus uue direktiivi järgi. Põhjus oli selles, et 2005. aasta raamotsus oli liiga üldsõnaline ja pakkus tõlgendamiseks ning ülevõtmiseks erinevaid võimalusi, mistõttu liikmesriikide raames seadusandlus erines, selle asemel, et ühtlustuda¹⁰. Liikmesriigid tunnustasid konfiskeerimisotsuseid vaid selliste kuritegude puhul, mille konfiskeerimise alused on samad, mis konfiskeerimisotsuse adresaadiks olevas riigis. Vastasel juhul konfiskeerimist ei teostatud ning teises riigis asuv vara jäi konfiskeerimata. Organiseeritud kuritegevus on muutumas üha laiahaardelisemaks ja riikideülesemaks ning 2005. aasta raamotsus andis kurjategijatele võimaluse säilitada oma kuritegelik vara, mis asus teises riigis, sealhulgas võimaluse seda edasi investeerida. Sellest tulenevalt sai oluliseks muudatuseks uue direktiivi puhul riikide vastastikune konfiskeerimisotsuste tunnustamine ning miinimumeeskirjade kehtestamine vara arestimiseks võimaliku hilisema konfiskeerimise eesmärgil ja vara konfiskeerimine kriminaalasjades. Euroopa Komisjoni ettepaneku kohaselt peavad pärast direktiivi ülevõtmist jõusse jääma selle raamotsuse artiklid 2, 4 ja 5, mis käsitlevad konfiskeerimist, õiguskaitsevahendeid ja kaitsemeetmeid. Etteruttavalt võib öelda, et arestimise ja konfiskeerimise direktiiv on neid nõudeid järginud.

Konfiskeerimine on oluline vahend kontrollimaks kriminaaltulu saamist, kuid samal ajal on oluline tagada, et isiku õigused oleksid kaitstud, kuna vara äravõtmise näol on tegemist põhiõiguse riivega ning seetõttu peab riik tagama isiku õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele, et nad saaksid oma õigusi kaitsta. Teiste sõnadega on oluline leida tasakaal riigi ja indiviidi huvide vahel¹¹. See tasakaal tõuestub päevakorda kõige enam sellistel juhtudel, kui on tegemist laiendatud konfiskeerimisega või konfiskeerimisega kolmandalt isikult.

Arestimise ja konfiskeerimise temaatika on olnud aktuaalne juba viimased parkümmend aastat, kuid viimastel aastatel on taaskord päevakorda tulnud põhjusel, et regulatsiooni on pidanud pidevalt üle vaatama ja soovitud tulemust ei saavutatud 2005. aasta raamotsusega.

¹⁰ J. Boucht. *The Limits of Asset Confiscation. On the Legitimacy of Extended Appropriation of Criminal Proceeds*. Oxford and Portland, Oregon. Hart Publishing 2017, lk 36.

¹¹ *Ibid*, lk 7-8.

Sellest varasema režiimi kohaselt määrati isikule kuriteo eest ainult vangistus, mille ärakandmise järel sai ta kuriteoga saadud vara edasi kasutada. Näiteks kui isik pani toime maksupettuse ja selle tulemusena säästis maksude maksmata jätmise arvelt mingi summa ning kui kohus mõistab talle karistusena ainult vangistuse, saab ta hiljem seda rahasummat, mille ta oli kuriteo tulemusena saanud ja mida kohus ei konfiskeerinud, edasi kasutada. Nüüd aga püütakse kurjategijat haavata tema kõige õrnemasse kohta – võetakse ära kuriteo tulemusena saadud vara. Sellise lisasanktsiooni määramine avaldab kõige enam kurjategijale mõju, sest lisaks põhikaristusele jääb ta ilma ka tulust, mille teenis kuritegu toimepannes. Enam ei ole võimalust seda vara edasi kasutada peale karistuse kandmist ja kuritegu pole osutunud tema jaoks kasumlikuks.

Varasem režiim ei täitnud eesmärki vähendada kuritegevust ja seetõttu tekkis vajadus kohaldada meetmeid, mis võiksid antud kuritegude hulka vähendada. Kuriteo tulemusena saadud vara arestimise ja konfiskeerimise võimalust kasutati vähe ning ka sellest tulenes vajadus Euroopa Liidu liikmesriikides seadusandluse ühtlustamiseks, et sellega koos piirata organiseeritud kuritegevust ning riigid käituksid ühtse mustri järgi ja teeksid piiriülest koostööd. Koostöö olulisus seisneb selles, et üks liikmesriik ei suuda üksi võidelda kuritegevusega, mis lisaks selle ühe riigi territooriumile pannakse toime ka teistes riikides. Sel moel kandub kuritegevus sinna edasi ja teiste riikide tegevusetuse tulemusena saab kahjustada julgeolek. Kuna see on efektiivne vahend võitlemaks organiseeritud ja ohtlike kuritegudega, siis on konfiskeerimise regulatsioon antud Euroopa Liidu tasandil reguleerimiseks. Stockholmi programm¹², mis püüab tugevdada õigusel, vabadusel ja turvalisusel põhinevat ala Euroopa Liidus¹³, rõhutab samuti arestimise ja konfiskeerimise tähtsust ja julgustab liikmesriike omavahel rohkem koostööd tegema ning seadusandlust ühtlustama. Selle tulemusena oleks kindlustatud, et kui ühes liikmesriigis määratakse isikule tema vara konfiskeerimine, siis toimub sellise vara konfiskeerimine üle Euroopa Liidu tema vara suhtes ning ta ei saa seda varjata teises liikmesriigis.

2005. aasta raamotsuse tekst oli ebaselge, mistõttu oli selle ülevõtmine aeglane ning liikmesriigid võtsid selle üle kas poolikult või vigaselt ja sellest tulenevalt riikide omavaheline koostöö kannatas selle tulemusena. Võitluses organiseeritud kuritegevuse vastu

¹² Stockholmi programm. Arvutivõrgus – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=LEGISSUM:j10034>. (09.04.2018)

¹³ Justiitsministeeriumi koduleheküljel. Arvutivõrgus – <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/euroopa-liit-ja-rahvusvaheline-koostoo/koostoo-euroopa-liidus/stockholmi> (19.04.2018)

on vaja, et liikmesriikides oleks konfiskeerimine reguleeritud ühesuguselt ja riigid teeksid omavahel koostööd. 2005. aasta raamotsus andis üldised suunitlused, jättes palju siseriiklikult reguleerida, mis tähendas näiteks seda, et üks liikmesriik ei tunnustanud teise riigi konfiskeerimisotsust, kui selles riigis pole samadel tingimustel konfiskeerimine võimalik. Sellised erinevused seadusandluses takistavad riikide omavahelist koostööd ning võimalust võidelda Euroopa Liidu siseseselt organiseeritud ja raske kuritegevusega.

Direktiivi eesmärk on lihtsustada liikmesriikide ametiasutuste jaoks sellise tulu konfiskeerimist ja tagasivõtmist, mille kurjategijad saavad piiriülese raske ja organiseeritud kuritegevuse teel. Kriminaaltulu äravõtmisega soovitakse rünnata kuritegevuse rahalisi stiimuleid, et kaitsta seaduslikku majandust kuritegevuse sissetungi ja korrupsiooni eest ning tagastada kriminaaltulu riigiasutustele, kes osutavad kodanikele teenuseid.¹⁴ Siiski ei kata uus direktiiv konfiskeerimismeetmete igat aspekti ja sellest tulenevalt on jäetud suur otsustusõigus riikide seadusandjatele.¹⁵ Varasem praktika on näitanud, et liiga suur otsustamisvabadus põhjustab direktiivi erinevat ülevõtmist, kuid hetkeseisu järgi on seda raske hinnata, see selgub hilisema praktika käigus.

Karistusõiguses on vara äravõtmise põhiline eesmärk see, et kurjategija ei tohi saada kuriteost kasu. Vara äravõtmine kujutab endast kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetu, tsiviilkostja või kolmanda isiku või rahapesu või terrorismi rahastamise objektiks oleva vara üleskirjutamises või vara võõrandamise tõkestamises. Selle eesmärk on kindlustada kriminaalmenetluses tehtava kohtuotsuse täitmine kannatanu tsiviilnõude või varalise karistuse mõistmist puudutavas osas. Sellega tagatakse, et tsiviilhagi rahuldamise, konfiskeerimise, selle asendamise või varalise karistuse kohta tehtava otsuse täitmine ei satuks ohtu põhjusel, et kohustatud isik on oma vara enne kriminaalmenetluse lõppu teisele isikule üle andnud, ära raisanud, hävitanud või seda varjama asunud¹⁶. Riigisisises õiguses püütakse direktiiviga muuta lähenemist konfiskeerimisele selliselt, et laiendatakse siseriikliku korrakaitse ametnike pädevust kontrolli saavutamiseks kriminaalse vara üle. Peamine

¹⁴ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. Brüssel, 12.03.2012 COM (2012) 85 final. 2012/0036 (COD), lk 2.

¹⁵ M. Simonato. Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains. Springer: 19. September 2017, lk 368. Arvutivõrgus - <https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-017-0485-0>.

¹⁶ J. Sarv. § 142/1. – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012.

märklaud selle direktiivi puhul on organiseeritud kuritegevus, mis on enamasti riikidevaheline ja selle vastu tuleb liikmesriikidel võidelda ühistel alustel.¹⁷

Eestis kehtiva regulatsiooni järgi on võimalik vara konfiskeerida nii süüteo toimepanijalt, kui ka kolmandalt isikult. Samuti on lisaks otseselt kuriteost saadud tulule võimalik konfiskeerida ka vara, mis on saadud segades legaalse tulu illegaalse tuluga. Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada, kas Eesti on direktiivi korrektselt üle võtnud ning kui ei ole, siis mida oleks vaja muuta. Samuti analüüsib töö autor 2005. aasta raamotsust ja selle puudujääke, mida püüab kompenseerida arestimise ja konfiskeerimise direktiiv. Milline areng on toimunud arestimise ja konfiskeerimise valdkonnas Euroopa Liidus?

Euroopa Komisjon on teinud ettepaneku lihtsustamaks rasketest ja organiseeritud kuritegudest saadud vara konfiskeerimist Euroopa Liidu liikmesriikides ja kaitstes seeläbi liidu majandust. Antud direktiiv lihtsustab olemasolevat seadusandlust ning täidab selle lüngad, mida kuritegelikud grupid enda huvides kasutavad.¹⁸ Pole vaja luua täiesti uut õigusraamistikku, piisab sellest, kui täpsustatakse 2005. aasta raamotsuse sätteid ja sõnastatakse ümber olemasolev regulatsioon.

Magistritöö kirjutamisel on kasutatud võrdlev-süsteemset meetodit, et oleks lihtsam eristada, millised muudatused on seadustes tehtud seoses arestimise ja konfiskeerimise direktiivi ülevõtmisega ning kui suures mahus sätteid on olnud vaja muuta, et viia Euroopa Liidu õigusega kooskõlla. Töö on jagatud neljaks osaks – konfiskeerimise ja selle liikide ülevaade ning kõik konfiskeerimisega seonduv, seejärel on analüüsitud arestimisega seotud sätteid ning kaitsemeetmeid. Lõpuks analüüsiva osas järel on ülevaade arestmise ja konfiskeerimise instituudi arengust Euroopa Liidus ning kuidas erinevad raamotsused liikmesriikide omavahelist koostööd on mõjutanud.

¹⁷ J. Boucht, lk 35.

¹⁸ European Commission. Confiscation & asset recovery. Arvutivõrgus – <https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/confiscation-and-asset-recovery> (18.04.2018)

1. Konfiskeerimine

1.1. Kriminaaltulu äravõtmine

Konfiskeerimine traditsioonilises tähenduses on vara, sealhulgas kuriteo vahendite ja tulu äravõtmine, mis järgneb süüdimõistmisele teatud kindla kuriteo pärast. Kui varasemalt nõudis seadus tiheda põhjusliku seose tuvastamist kuriteo ja konfiskeeritava vara vahel, siis uus vorm konfiskeerimisest, milleks on laiendatud konfiskeerimine ei nõua enam nii tihedat sidet. Selle järgi võib vara konfiskeerida isegi juhul, kui see vara ei tulene konkreetsest süüteo, mille eest on isik süüdi mõistetud; kui ese kuulub kolmandale isikule, mitte süüdistatavale; või kui see vara pärineb mõnest varasemast kuriteost, mille üle pole kohut mõistetud.¹⁹ See viimane punkt rõhutab *ne bis in idem* põhimõtet, mille kohaselt ei tohi isikut sama teo eest mitu korda karistada. Probleem võib tekkida laiendatud konfiskeerimisel, kui konfiskeeritakse vara, mis on väidetavalt saadud kuriteo tulemusena, kuid mille legaalne päritolu on juba varasemalt kohtumenetluses tuvastatud. Konfiskeerimise käigus on selle põhimõtte riive juba toimunud.

Riigikohtu üldkogu on oma otsuses number 3-1-1-37-07 määratlenud konfiskeerimist ning leidnud, et konfiskeerimine üldmõistena tähistab isiku vara tahtevastast tasuta äravõtmist, mille tulemusel läheb äravõetav vara KarS § 85 lg 1 kohaselt üle riigi omandisse või saadetakse rahvusvahelises lepingus sätestatud juhtudel tagasi. Arestimise ja konfiskeerimise direktiivi artikkel 2 seletab lahti direktiivis kasutatavate mõistete sisu ning selle järgi on konfiskeerimine vara lõplik äravõtmine, mille kohus määrab seoses kuriteoga. Lihtsustatuna öeldes on konfiskeerimine kuritegelikul teel saadud vara riigipoolne äravõtmine kurjategijalt. Kuid kuna omandi üleminek riigile toimub teo toimepanija tahtevastast, siis tekib praktikas küsimus, kas konfiskeerimise näol on tegemist mõjutusvahendiga või on see osa karistusest kuriteo eest.

Konfiskeerimise objektiks saavad §-des 83, 83¹ või 83² sätestatud eeldustel olla kõik asjad, õigused ja muud hüved, mis võivad olla TsÜS § 48 mõttes õiguse objektid. Siia kuulub ka hüpoteek või pangakontol olev raha. Konfiskeerida saab ainult sellist objekti, mis oma konfiskeerimisotsuse adressaadi omandi, mitte ainult tema valduses. Kui asi on adressaadi

¹⁹ M. Simonato, lk 2.

valduses, kui omand kuulub kellelegi teisele, siis ei saa seda objekti konfiskeerida üldistel alustel. Samuti saab konfiskeerimise objekti olla ese või selle omandi osa tervikuna.²⁰

Eelnevalt mainitud Riigikohtu otsuses on kolleegium nentinud, et konfiskeerimine on formaalses mõttes mõjutusvahend, kuid materiaalses mõttes karistus.²¹ Karistuslik funktsioon tuleneb sellest, et KarS §-s 5 sätestatud karistusseaduse ajalise kehtivuse põhimõtted laienevad ühtlasi konfiskeerimisele kui materiaalõiguslikule sanktsioonile²², mille järgi seadusel, mis leevendab isiku olukorda on tagasiulatuv jõud ning seadus, mis halvendab isiku olukorda, sellel ei ole tagasiulatuvat jõudu. Kuid olles käsitatav mittekaristusliku mõjuvahendina, omab konfiskeerimine toime poolest siiski karistuse tunnuseid, tuginedes muu hulgas isiku süüle ja rajanedes individuaalse vastutuse põhimõttele.²³ Konfiskeerimise puhul on oluline, et oleks täidetud süüteokoosseis ehk tegemist peab olema koosseisupärase, õigusvastase ja süülike teoga. Erandi sellest sätestab KarS § 83 lõiked 4 ja 5, mil piisab mittedüülistest õigusvastasest teost,²⁴ sest isik ei tohi omada eset, mis võib kujutada teistele isikutele ohtu ja kui tal puudub selle eseme omamiseks vastav luba. Oluline on see, et karistust võib rakendada üksnes juhul, kui isik oli võimeline vältima õigusvastase süüteo toimepanemist.

Ühelt poolt tähendab konfiskeerimine tahtliku süüteo toimepannud isikule takistuste seadmist, et see ei paneks mingi eseme abil uuesti toime kuritegu, ning teiselt poolt ühiskonna kaitsmist seeläbi, et isikult võetakse ära ese, millega ta ümbritsevat ohustab. Ka Riigikohus on tõdenud, et piirang, mille eesmärk on avalikul korra kaitse ja kuriteo tõkestamine, on legitiimne.²⁵ Sel viisil tagab riik selle, et järgnevat kuritegusid on raskem korda saata ja võib-olla jäävad mõned süüteod ka olemata.

Konfiskeerimise sobivus avaldub selles, et isikule tehakse täiendav takistus kuriteo toimepanemiseks.²⁶ Selles suhtes on konfiskeerimise eesmärk preventatiivne, et muuta uute kuritegude toimepanemine keerulisemaks ning see ei kannu endas karistamise eesmärki.

²⁰ J. Sootak, lk 213.

²¹ RKKKo 3-1-1-37-07 p 21.3.

²² RKKKo 3-1-1-119-09 p 30.

²³ RKKKo 3-1-1-119-09 p 31.

²⁴ J. Sarv. KarS § 83/5.

²⁵ RKPJKo 3-4-1-10-02 p 30.

²⁶ J. Sootak, A.Parmas, lk. 693.

Üldiselt on vahendi konfiskeerimine kohtu diskretsiooniõigus, mille realiseerimisel tuleb arevstad proportsionaalsuse põhimõttega. Proportsionaalsuse hindamisel tuleb vaadata muuhulgas vahendi kasutamise intensiivsust ning selle ohtlikkust, sealhulgas tõenäosust, et seda kasutatakse ka edaspidi süütegude toimepanemiseks. Proportsionaalsuse põhimõtte riivamiseks loetakse seda, kui vahendi konfiskeerimine on ebamõistlikult koormav või kui tõenäosus, et isik seda vahendit veel kunagi kasutaks süütegude toimepanemiseks, on olematu. Tuleb austada isiku omandipõhiõigust ja kui on näha, et selle esemega rohkem süütegusid toime ei panda, siis pole ka konfiskeerimine põhjendatud. Erandina konfiskeerib kohus kohustuslikult vahendi, mille omamiseks puudub isikul vajalik luba ja vahendid, mis on tsiviilkäibes keelatud.²⁷

Traditsiooniline konfiskeerimine nõuab tavaliselt kõrget tõendusstandardit ning põhjuslikku seost kuriteo ja sellest saadud vara vahel, siis seetõttu võib konfiskeerimine mõningatel juhtudel osutada ebaefektiivseks vahendiks. Isegi kui vara pärineb suure tõenäosusega kriminaalsest tegevusest, võidakse konfiskeerimise taotlus tagasi lükata põhjusel, et pole piisavalt põhjendatud vara pärinemine konkreetsest süüteost.²⁸ Sellepärast on ülimalt oluline, et prokuratuur põhjendaks võimalikult täpselt, mis asjaoludele tuginedes ta eeldab, et see vara pärineb mõnest eelnevast kuriteost, mitte pole soetatud legaalsete vahenditega. Vara laiendatud konfiskeerimise puhul kehtib Eesti pööratud tõendamiskohustus, mille järgi peab vara legaalselt päritolu tõendama isik, kellelt see soovitakse konfiskeerida.

Euroopa Liidus reguleerivad konfiskeerimist ja arestimist neli raamotsust ning üks nõukogu otsus, lisaks nüüd ka kõnealune arestimise ja konfiskeerimise direktiiv. Nendeks õigusaktideks on raamotsus 2001/500/JSK²⁹, millega kohustatakse liikmesriike võimaldama konfiskeerimist, lubama konfiskeerimist tulu väärtuse ulatuses, kui otsest kriminaaltulu ei saa arestida valduse ülevõtmisega, ning tagama, et teiste liikmesriikide taotlusi käsitletakse samaväärselt oma riigis toimuvate menetlustega³⁰. Sellega ühtlustati mõningad liikmesriikide konfiskeerimist ja rahapesu eest määratavaid kriminaalkaristusi käsitlevad sätted. Raamotsus

²⁷ J. Sootak, lk 215.

²⁸ J. Boucht, lk 128.

²⁹ Nõukogu raamotsus 2001/500/JSK, 26. juuni 2001, milles käsitletakse rahapesu ning kuriteovahendite ja kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemist, uurimist, blokeerimist, arestimist ja konfiskeerimist (EÜT L 182, 5.7.2001).

³⁰ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus, lk 4.

2005/212/JSK³¹, millega ühtlustatakse konfiskeerimist käsitlevaid õigusakte, sealhulgas konfiskeerimist tulu väärtuse ulatuses ja laiendatud konfiskeerimist³² ning kohustada liikmesriike kehtestama eeskirjad, mis reguleeriksid tõendamiskohustust asjaomase vara päritolu määramisel³³. Raamotsus 2003/577/JSK³⁴, millega nähakse ette arestimisotsuse vastastikune tunnustamine³⁵, kuid selles on liiga vähe teavet selle kohta, kuidas kohaldatakse praktikas sätteid, mis peaksid tagama, et ühes liikmesriigis paiknevat vara või tõendusmaterjali saab arestida teise liikmesriigi õigusasutuse otsuse alusel ning et seda võib spetsiaalse tunnistuse abil edastada otse täidesaatvale õigusasutusele.³⁶ Raamotsus 2006/783/JSK³⁷, millega nähakse ette konfiskeerimisotsuste vastastikune tunnustamine ning kooskõlastatakse paremini laiendatud konfiskeerimise kriteeriume ja konfiskeerimisotsuste vastastikust tunnustamist käsitlevaid sätteid³⁸. Ning viimaks nõukogu otsus 2007/845/JSK³⁹, milles käsitletakse teabe vahetamist ja koostööd kriminaaltulu jälitamise talituse vahel, kohustatakse liikmesriike looma või määratlema riiklikud kriminaaltulu jälitamise talitused riiklike kontaktpunktidenä, kes aitavad tõhustatud koostöö kaudu hõlbustada kuritegelikul teel saadud tulu võimalikult kiiret jälitamist.⁴⁰ Kõige rohkem on segadust tekitanud 2005. aasta raamotsus, mille täpsustamiseks loodi kõnesolev kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise direktiiv ning mille eesmärk on ühtlustada arestimise ja konfiskeerimisega seotud seadusandlust kõikide Euroopa Liidu liikmesriikide seas. Ainult

³¹ Nõukogu raamotsus 2005/212/JSK, 24. veebruar 2005, mis käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist (ELT L 68, 15.3.2005).

³² Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus, lk 4.

³³ *Ibid*, lk 4.

³⁴ Nõukogu raamotsus 2003/577/JSK, 22. juuni 2003, vara või tõendite arestimise otsuste täitmise kohta Euroopa Liidus (ELT L 196, 2.8.2003).

³⁵ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus, lk 5.

³⁶ Euroopa Ühenduste Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja Nõukogule Organiseeritud kuritegevusest saadud tulu. Meetmed kuritegevuse mittetasuvaks muutmisel, lk 4. Arvutivõrgus – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52008DC0766>. (18.04.2018).

³⁷ Nõukogu raamotsus 2006/783/JSK, 6. oktoober 2006, konfiskeerimisotsuste suhtes vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta (ELT L 328, 22.11.2006)

³⁸ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus, lk 5.

³⁹ Nõukogu otsus 2007/845/JSK, 6. detsember 2007, mis käsitleb kriminaaltulu jälitamise talituste vahelist koostööd kuritegelikul teel saadud tulu või kuritegevusega seotud muu vara jälitamise ja tuvastamise valdkonnas (ELT L 332, 18.12.2007).

⁴⁰ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus, lk 5.

sellisel juhul saab toimuda edukas riikidevaheline koostöö ning tegustemine ühise eesmärgi nimel.

Organiseeritud kuritegevuse põhiline eesmärk on tulu teenimine ning saadud ebaseaduslik tulu investeeritakse seaduslikku majandusse, tavaliselt mõne teise riigi majandusse, mitte sellesse kus süütegu toime pandi. Rahapesu tulemusena jäävad riigil laekumata maksud ning seetõttu kannatab kogu riigi majandus ja sellest johtuvalt ka Euroopa Liidu majandus. Organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses on kõige tõhusam vahend tulu konfiskeerimine, sest sellega haavatakse kurjategijat kõige nõrgemasse kohta – võetakse ära kuriteo tulemusena saadud tulu, mille teenimine oli süüteo eesmärk. Konfiskeerimine hoiab ära kriminaaltulu kasutamise teiste kuritegevuse liikide rahastamiseks, finantssüsteemise usaldusväärse õõnestamiseks ja õiguspärase ühiskonna korrumppeerumiseks.⁴¹ Kriminaaltulu taasinvesteeringud legaalsesse ärisse moonutab ausat konkurentsi seaduslike ettevõtete vahel ja põhjustab märkimisväärse languse maksude laekumisel.⁴²

Varem kehtinud raamotsuse järgi oli konfiskeerimiste arv Euroopa Liidus väike, mistõttu leiti, et regulatsiooni oleks vaja muuta tõhusamaks. Kui võtta aluseks Eesti konfiskeerimiste statistika, siis Justiitsministeeriumi analüüsid konfiskeerimiste kohta aastatel 2013⁴³, 2014⁴⁴ ja 2015⁴⁵ näitavad, et nende kolme aasta jooksul pole konfiskeerimiste arvu ja konfiskeerimise väärtuses osas olulist muutust olnud. Konfiskeerimiste arv oli 173 (2013), 172 (2014) ja 221 (2015) ning väärtus vastavalt 3,09 miljonit eurot, 2,32 miljonit eurot ja 22,32 miljonit eurot. Aastal 2015 tõusis konfiskeerimiste väärtus oluliselt suuremahulise rahapesu kriminaalasja tõttu, kuid mitte uue konfiskeerimise režiimi tõttu ja sellepärast ei saa ajutist väärtuse kasvu pidada direktiivi ülevõtmise tulemuseks. Sellela oleks konfiskeerimiste koguväärtus olnud 3,05 miljonit eurot. Kõigist kolmest ülevaatest selgub, et konfiskeerimist

⁴¹ Organiseeritud kuritegevusest saadud tulu. Meetmed kuritegevuse mittetasuvaks muutmisel.

⁴² J. Boucht, lk 128.

⁴³ U. Klopets. Konfiskeerimiste ülevaade - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/konfiskeerimiste_ulevaade_2013_0.pdf

⁴⁴ P. Lindsalu. Konfiskeerimiste ülevaade 2014 - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/konfiskeerimiste_ulevaade_2014.pdf

⁴⁵ P. Lindsalu. Konfiskeerimiste ülevaade 2015 - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/konfiskeerimiste_ulevaade_2015.pdf

on kõige enam kohaldatud kolme liiki kuritegude puhul: majandusalased kuriteod, sh rahapesu, narkokuriteod ja kuritegelik ühendus.

Prokuratuuri aastaraamatutest selgub, et 2016. aastal⁴⁶ konfiskeeriti kriminaaltulu 159 kriminaalasjas ning nende konfiskeerimiste väärtus oli 1 976 163 eurot, samuti konfiskeeriti roolijoodikutelt 201 mootorsõidukit. 2017. aastal⁴⁷ konfiskeeriti kriminaaltulu 180 kriminaalasjas, mille väärtus kokku oli 3 507 388 euro, võrreldes aastaga 2016 kasvas konfiskeerimiste arv 13%. Roolijoodikutelt konfiskeeriti 216 mootorsõidukit, millest 98 Põhja piirkonnas. Kui vaadelda Justiitsministeeriumi statistikat ja Prokuratuuri aastaraamatutes sisalduvat statistikat, siis selle põhjal võib öelda, et mingit olulist muutust konfiskeerimiste arvu ja kriminaaltulu väärtuse osas pole toimunud. Statistika hõlmab nii enne direktiivi ülevõtmist teostatud konfiskeerimisi kui ka peale ülevõtmist teostatud konfiskeerimisi. Selle põhjal võib öelda, et Eestis on konfiskeerimise regulatsioon juba varasemalt piisavalt korrektselt reguleeritud, et seoses uue direktiiviga ei olnud vaja teha olulisi muudatusi ning konfiskeerimiste arv praktikas aastate lõikes on jäänud enam-vähem samaks.

Uuringud näitavad, et Euroopa Liidus arestitakse varasid keskmiselt 2,4 miljardi euro ulatuses aastas, kuid igal aastal konfiskeeritakse lõpuks umbes 1,2 miljardi euro ulatuses varasid.⁴⁸ Kuna peaaegu igasugune kriminaalne tegevus on suunatud kasumi teenimisele ja tihti on kasum sularaha vormis, siis on vaja leida erinevaid kanaleid selle raha "puhtaks pesemiseks". Rahapesu toimub tavaliselt läbi kellegi teise ärilise põhitegevuse. Rahapesu kindlat suurust on raske hinnata, kuid seda peetakse märkimisväärseks. ÜRO Uimastite ja Kuritegevuse Büroo (UNODC) hindab, et see on 2-5% ülemaailmsest sisemajanduse koguproduktist. See on ligikaudu 715 miljardit ja 1,87 triljonit eurot igal aastal. Organiseeritud kuritegelikud grupeeringud suurendavad oma varasid ja suunavad need seaduslikku majandusse läbi erinevate rahapesuskeemide.⁴⁹ Kuid mitte alati ei lähe kuritegelikul teel saadud tulu

⁴⁶ Prokuratuuri aastaraamat 2016. Arvutivõrgus – <http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2016> (06.04.2018).

⁴⁷ Prokuratuuri aastaraamat 2017. Arvutivõrgus – <http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2017> (06.04.2018).

⁴⁸ Does Crime Still Pay? Press Release, 01.07.2016, Europol. Arvutivõrgus – <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/does-crime-still-pay>. (01.04.2018).

⁴⁹ Money Laundering. Europol. Arvutivõrgus – <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/economic-crime/money-laundering>. (01.04.2018).

seaduslikku majandusse, palju investeeritakse ka teistesse kriminaalsetesse tegevustesse⁵⁰, mis omakorda on ohuks liikmesriikide sise- ja välisjulgeolekule.

Konfiskeerimise juures on väga oluline silmas pidada üldiseid karistusõiguse põhimõtteid: proportsionaalsuse põhimõtet ning põhiõigusi, sealhulgas õigust omandile, süütuse presumptsiooni ja kaitseõigust, õigust õiglasele kohtulikule arutamisele, õigust õiglasele ja avalikule ärakuulamisele mõistliku aja jooksul, õigust tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus ja õigust sada teavet selle õiguskaitsevahendi kasutamise kohta, õigust era- ja perekonnaelu austamisele, õigust isikuandmete kaitsele, mitmekordse kohtumõistmise ja karistamise keeldu ning kuritegude seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtet.⁵¹ Üks olulisematest on proportsionaalsuse põhimõte, mis tuleneb põhiseaduse⁵² §-st 11 ja sätestab, et õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratud õiguste ja vabaduste olemust. Proportsionaalsuse põhimõtte korral on vaja kontrollida, kas valitud vahend on eesmärgi saavutamiseks sobiv, vajalik ja mõõdukas. Vastasel juhul on vahend isiku õigusi liialt kahjustav ja seda kasutada ei tohi. Kui seadusest ei tulene otseselt nõuet eset konfiskeerida, siis peab seaduses kirjeldatud konfiskeerimisaluse esinemise tuvastanud kohus täiendavalt tagama, et konfiskeerimine ei riivaks ebaproportsionaalselt konfiskeerimisotsuse adressaadi omandipõhiõigust. Proportsionaalsuse hindamisel tuleb kohtul arevstada kõiki süüdlasele kohaldatavaid õigusjärelmeid, et määrata edaspidi uut kuritegu ärahoidev karistus.⁵³ Teiste sõnadega peab kohus valima sellise vahendi, mis nende hinnangul on kurjategija põhiõigusi kõige vähem riivav, kuid samal ajal tema jaoks piisavalt mõjus, et hoida ära uute süütegude toimepanemist selle konkreetse isiku poolt.

Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes jaotatakse konfiskeerimise ja selle asendamise alused kaheksaks:

- 1) tahtliku süüteo vahetuks objektiks olnud ainet või eset võib konfiskeerida toimepanijalt;
- 2) tahtliku süüteo vahetuks objektiks olnud ainet või eset võib konfiskeerida toimepanijalt, kolmandalt isikult või kohustatud korras toimepanijalt või kolmandalt isikult, olenemata § 83 lõigetes 2 ja 3 sätestatud eeldustest;

⁵⁰ Does Crime Still Pay? Criminal Asset Recovery in The EU. Survey of Statistical Information 2010-2014, lk. 5.

⁵¹ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus, lk 9.

⁵² Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

⁵³J. Sootak, Sanktsiooniõigus: karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn. Juura 2017, lk 214.

- 3) süüteo ettevalmistamiseks kasutaud aine või ese konfiskeeritakse toimepanijalt, ettevalmistamisdelikti korral §83 lõige 1 alusel kolmandalt isikult;
- 4) toimepanijalt konfiskeeritakse tahtliku süüteo vahendi või vahetu objekti kasutuslepingust või omandireservatsiooniga müügilepingust tulenevad varalised õigused;
- 5) tahtlikut süüteoga saadud vara konfiskeeritakse toimepanijalt või kolmandalt isikult;
- 6) eeldava kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine leiab aset toimepanijalt või kolmandalt isikult;
- 7) süüteoga saadud vara väärtusele vastava summa väljamõistmist kohaldatakse toimepanijalt või kolmandalt isikult;
- 8) eeldatava kuriteoga saadud vara väärtusele vastava summa väljamõistmine toimub toimepanijalt või kolmandalt isikult.⁵⁴

Erinevate konfiskeerimisliikide puhul lahknevad ka konfiskeerimise eesmärgid, kuid üks eesmärk, mis on erinevate liikide puhul ühine on see, et konfiskeerimisega väljendatakse hukkamõistu toimepandud teo eest.⁵⁵ Silmas tuleb pidada ka asjaolu, et kuriteo ettevalmistamise vahendi konfiskeerimiseks peab tegu jõudma vähemalt katse staadiumisse, et seda oleks võimalik konfiskeerida.⁵⁶

Vara konfiskeerimise küsimus lahendatakse tavaliselt põhiasja raames lõplikus kohtuotsuses või teatud juhtudel ka muus menetlust lõpuleviivas lahendis. Näiteks juhtudel, kui konfiskeerimisega seotud asjaolud on eriliselt keerukuga iseloomuga või mahukad, võib konfiskeerimise seotud küsimused lahendada põhiasjast eraldiseisvas konfiskeerimismenetluses. Samuti kohaldatakse sellist konfiskeerimismenetlust selliste konfiskeerimisele kuuluva vara suhtes, mille seaduslikku valdajat ei ole tuvastatud, näiteks narkootiline aine või ebaseaduslikud tulirelvad.⁵⁷ Kuid peremehetut asja (kas omanikku ei ole võimalik tuvastada või omanik ei soovi varguse puhul asja endale tagasi) ei ole võimalik konfiskeerida.

Konfiskeerimise eelduste esinemist tuleb lahendis põhistada ning näidata, millistel tõenditel otsustus põhineb, konfiskeerimisotsustus peab sisalduma lõpplahendi resolutsioonis.⁵⁸

⁵⁴ J. Sarv. KarS § 83/3. – Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 4., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2015.

⁵⁵ RKKKo 3-1-1-37-07 p 21.1 ja 21.3.

⁵⁶ J. Sarv. KarS § 83/14.

⁵⁷ J. Sootak, lk 214.

⁵⁸ *Ibid*, lk 214.

Vara konfiskeerimist käsitlevad direktiivis artikkel 4 (konfiskeerimine), artikkel 5 (laiendatud konfiskeerimine) ja artikkel 6 (konfiskeerimine kolmandalt isikult). Eesti õiguses käsitletakse konfiskeerimist täpsemalt karistusseadustiku⁵⁹ §-des 83-85 ja kriminaalmenetlusseadustiku⁶⁰ §-des 403¹ - 403¹⁰.

1.2. Süüteo vahendi ja vahetu objekti eristamine

Riigikohus on 12. juuni 2008 aasta otsuses nr 3-1-1-37-07 jõudnud üksmeelele, et konfiskeerimise puhul on vaja eristada süüteo toimepanemise vahetut objekti ja vahendit. Vahend on ese, mis tööriistana hõlbustab koosseisupärase teo toimepanemist, selle seos kuriteoga ei pea olema otsene.⁶¹ Samuti käsitatakse süüteo vahendina ka eset, mida alles kavatseti kasutada süüteo toimepanemisel, st teo toimepanija teoplaan nägi vastava eseme kasutamist ette, kuid teo toimepanemisel reaalselt selle kasutamiseni ei jõutud. (Viide 51??)

Seevastu süüteo toimepanemise vahetu objekt on aine või ese, mis on isiku käitumise objekt, mille käitamisele või käitlemisele on koosseisus kirjeldatud tegu suunatud. Vahetu objekt on asi, mille passiivne olemasolu isiku valduses või mille käitlemine on seaduses sätestatud juhtudel iseenesest piisav, et see temalt konfiskeerida.⁶² Vahetu objekt on samuti süüteoga saadud vara, kui see ei ole kriminaaltulu, sest kriminaaltulu kuulub konfiskeerimisele mitte süüteo vahetu objektina, vaid süüteoga saadud varana.⁶³ Vahetu objekti ja vahendi eristamine taandub sellele, kas tegu on sellele esemele suunatud või saab mingit tegu selle eseme abil sooritada.⁶⁴

Antud kaasuse (3-1-1-37-07) puhul tekitas probleemi auto konfiskeerimine isikult, kes oli korduvalt juhtinud autot joobeseisundis ning kaitsja leidis, et autot ei tohi konfiskeerida, sest karistusseadustiku eriosas puudub seda lubav säte. Kuid kuna auto näol on tegemist süüteo toimepanemise vahendi, mitte objektiga, siis on konfiskeerimine lubatud KarS § 83 lg 1 järgi,

⁵⁹ Karistusseadustik. – RT I, 31.12.1016, 14.

⁶⁰ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 31.12.106, 46.

⁶¹ J. Sarv. KarS § 83/12.

⁶² *Ibid.* KarS § 83/13.

⁶³ J. Sootak, lk 216.

⁶⁴ J. Sootak, A. Parmas. "Mootorsõiduki konfiskeerimine karistusseadustiku §-s 424 sätestatud teo korral". *Juridica X/2007*, lk 690.

sest see ei eelda täiendavat legitimeerimist karistusseadustiku eriosas. Kuigi auto näol on tegemist tsiviilkäibes lubatud vahendiga, on seda võimalik konfiskeerida juhul, kui see üheskoos isikuga, kellel on kalduvus eset õigusvastaselt kasutada, on ohuks avalikkusele. Ühiskondlikku julgeolekut ohustavate esemete kõrvaldamine, s.o selliste asjade kõrvaldamine, mis ohustavad ümbrust oma liigi poolest või mida võidakse ka edaspidi kasutada õigusvastaste tegude toimepanemiseks.⁶⁵ Vaatamata Riigikohtu Üldkogu otsusele jäid mõned kohtunikud ka eriarvamusel ning leidsid, et auto näol on tegemist süüteo toimepanemise vahetu objektiga. Eerik Kergandberg põhjendab oma eriarvamust sellega, et kuriteo toimepanemise vahendiks saab lugeda üksnes selliseid objekte, mida on võimalik selle kuriteo tunnuste kogumist mõttelistelt eemaldada. Ehk joobeseisundis juhi poolt kasutatud mootorsõiduki puhul ei ole võimalik mootorsõidukit "ära mõelda" nii, et kuriteokoosseis ei lakkaks olemast. Sõiduk on objektiivse koosseisu obligatoorne element.⁶⁶ Käesoleva magistritöö autor nõustub Eerik Kergandbergi käsitlemisega ja on seda meelt, et joobes mootorsõiduki juhtimise korral on sõiduki näol tegemist vahetu objektiga mitte vahendiga, sest mootorsõiduk mitte lihtsalt ei hõlbusta süüteo toimepanemist, vaid selle sõiduki käitlemisega pannakse toime koosseisupärane süütegu. Ilma mootorsõidukita ei ole võimalik toime panna joobes juhtimist. Sellest tulenevalt ei saa konfiskeerimine toimuda KarS § 83 lg 1 alusel, vaid lõike 2 järgi, kuid selle lõike kohaldamine nõuab, et vahetu objekti konfiskeerimine oleks eraldi lõikena ette nähtud eriosa sätetes ehk antud juhul peab olema mootorsõiduki konfiskeerimise võimalus ette nähtud KarS §-s 424.

Arestimise ja konfiskeerimise direktiivis on täpsustatud kriminaaltulu mõistet, mis hõlmab lisaks otseselt kuriteo tulemusena saadud otsest tulu kui ka kaudset kasu, näiteks kuritegeliku tulu investeerimist ja sellest tulenevat kasu. Direktiivi põhjenduspunkt 11 täpsustab, et tulu võib hõlmata igasugust vara, sealhulgas vara, mis on osaliselt või täielikult muundunud või teisenenud teiseks varaks, ja vara, mis on segunenud seaduslikest allikatest saadud varaga, kuni segunenud tulu hinnatud väärtuses. Tulu võib samuti hõlmata sissetulekut või muud kasu, mis on saadud kriminaaltulust või varast, milleks selline tulu on muundunud või millega selline tulu on segunenud. Kolmandalt isikult konfiskeeritav tahtliku süüteoga saadud vara peab pärinema konkreetsest süüteost⁶⁷. Vara definitsiooni leiab direktiivi artikli 2 lõikest

⁶⁵ A. Parmas. "Süüteovahendi konfiskeerimise eesmärk ja õiguslik olemus ning selle põhiseaduslik õigustus. Riigikohtu üldkogu otsus asjad 3-1-1-37-07. Juridica VIII/2008, lk 555-556.

⁶⁶ Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus Riigikohtu otsuse 3-1-1-37-07 juurde, millega on ühinenud riigikohtunik Indrek Koolmeister, lk 1.

⁶⁷ RKKKm 3-1-1-27-13 p 8.1.

2, milleks on igasugune vara, kehaline- või mittekehaline ese, kinnis- või vallasvara, ning selle omandiõigust või muid selle varaga seotud õigusi tõendavad juriidilised dokumendid või aktid. Riigikohus on öelnud, et süüteoga saadud vara all mõistetakse eeskätt süüteo koosseisu objektiivsete tunnuste realiseerimisega saadud asja, varalise õiguse kasutamise teel saadud, süüteo toimepanemise eest saadud tasu või ka selle tasu eest soetatud vara.⁶⁸ Kõik see hõlmab tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 48 sätestatud esemeid – asjad, õigused ja muud hüved, mis võivad olla õiguse objektiks.⁶⁹

Seevastu arestitava ja konfiskeeritava vara mõistet on direktiivis laiendatud. Eesti õiguses käsitleti juba varasemalt vara laia mõistet. Riigikohus on leidnud, et kuriteo toimepanemise tulemusena saadud vara KarS § 83² lõige 1 mõttes on otsene kriminaaltulu ja selle arvel omandatu.⁷⁰ Seega antud paragrahvi on kooskõlas direktiiviga, sest Eesti õiguses on juba varasemalt leidnud aset „vara“ mõiste selline tõlgendamine. Direktiivi põhjenduspunkti 12 järgi hõlmab kõnealune mõiste sellise vara omandiõigust või muid selle varaga seotud õigusi tõendavaid juriidilisi dokumente ja instrumenete. Sellised dokumendid või instrumendid võivad olla näiteks finantsinstrumendid või dokumendid, mis võivad olla aluseks võlausaldajate nõuetele ja mis võivad tavaliselt olla selle isiku omanduses, keda asjakohane menetlus puudutab. Riigikohus on öelnud, et süüteoga saadud vara all mõistetakse eeskätt süüteo koosseisu objektiivsete tunnuste realiseerimisega saadud asja, varalise õiguse kasutamise teel saadud, süüteo toimepanemise eest saadud tasu või ka selle tasu eest soetatud vara.⁷¹ Seega tuginedes eeltoodule, kui kohus teeb konfiskeerimisotsuse, on riigil õigus süüdistatavalt välja nõuda igasugune kuriteoga saadud hüve, olgu selleks kas kuriteo objekt, vahend või tulu, kui need kuuluvad otsuse tegemise ajal toimepanijale ja nende konfiskeerimine ei ole seaduse järgi kohustuslik⁷². Kohustus konfiskeerida on sellised ained või esemed, mis on tsiviilkäibes keelatud ja kujutavad endast ühiskonnale nii suurt ohtu, et selle ebaseaduslik omamine on tingimusteta välistatud, nt narkootikum või tulirelv, mille korral ühiskonnal on selge huvi sellise vara konfiskeerimiseks, vältimaks uusi süütegusid.⁷³ Sellised ained või esemed on sätestatud karistusseadustiku eriosas.

⁶⁸ RKKKo 3-1-1-119-09 p 31.

⁶⁹ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 12.03.2015, 106.

⁷⁰ RKKKm 3-1-1-65-13 p 11.

⁷¹ RKKKo 3-1-1-119-09 p 31.

⁷² KarS § 83 lg 2.

⁷³ J. Sarv. KarS § 83/11.

Konfiskeerimisotsuse adressaat on isik, kelle suhtes menetleja konfiskeerimisotsuse teeb. See võib olla süüteo toimepanija või kolmas isik. Konfiskeeritav objekt peab kuuluma konfiskeerimisotsuse adressaadile, sest kui ekslikult konfiskeeritakse asi, mis ei kuulu konfiskeerimisotsuse adressaadile, ei lähe selle asja omad konfiskeerimisel riigile üle ja asja tegelik omanik võib selle tsiviilkohtumenetluse korras tagasi nõuda, esitades riivi vastu vindikatsioonihagi. Kui objekt pole säilinud, siis võib omanik nõuda riigilt kahju hüvitamist.⁷⁴ Konfiskeerimise objekti puudutavad teadaolevad omandivaidlused tuleb lahendada kriminaalmenetluses konfiskeerimise üle otsustamise käigus, kaasates kriminaalmenetlusesse iga teadaoleva isiku, kes võib arvestatava tõenäosusega olla tulevase konfiskeerimise objekti omanik.⁷⁵

1.3. Konfiskeerimise erinevad liigid

Konfiskeerimise materiaalõiguslikud alused on sätestatud karistusseadustiku 7. peatüki §-des 83-85. Konfiskeerimise liigid karistusseadustiku järgi on süüteoga saadud vara konfiskeerimine (§ 83¹), kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine (§ 83²) ja konfiskeerimise asendamine (§ 84). Konfiskeerimist saab liigitada ka süüteo ja konfiskeeritava objekti omavahelise seose alusel süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimine, süüteo objekti konfiskeerimine, süüteoga saadud vara ehk kriminaaltulu või kuriteo vilja konfiskeerimine ning nendele lisandub konfiskeerimise asendamine ehk väärtuse konfiskeerimine.⁷⁶ Selle viimase liigituse järgi on analüüsitud käesolevas töös konfiskeerimise erinevaid liike.

Kui mingit liiki süüteod muutuvad massiliseks või ühiskonna jaoks muul viisil väga koormavaks, on õigustatud selliste kuritegude toimepanemiseks kasutatavate esemete suhtes rangem käitumine riigi poolt, sh ka selliste esemete omandiõiguse piiramine.⁷⁷ Seejuures on võimalik konfiskeerida nii tsiviilkäibes keelatud kui ka lubatud vara. Väga aktuaalne on praegusel ajal mootorsõiduki konfiskeerimine joores juhtimise tõttu, vaatamata sellele, et mootorsõiduk on tsiviilkäibes lubatud vahend. Riigikohtu üldkogu on kinnitanud, et auto

⁷⁴ J. Sootak, lk 213.

⁷⁵ J. Sarv, KarS § 83/7.2.

⁷⁶ J. Sootak, lk 212.

⁷⁷ J. Sootak, A. Parmas, lk 693.

konfiskeerimine joores juhilt KarS § 83 lg 1 järgi on lubatud, sest isik, kes juhib mootorsõidukit joores seisundis, kasutab seda liikluses osalemiseks ja seega ka süüteo toimepanemiseks.⁷⁸ Magistritöö autor on seda eespool analüüsinud ja jäänud eriarvamusele, kuid Riigikohtu praeguse praktika järgi käsitletakse mootorsõidukit KarS § 424 kontekstis süüteo toimepanemise vahendina.

1.3.1. Süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimine

Süüteo vahendi konfiskeerimise näol on tegemist konfiskeerimise ühe alaliigiga.⁷⁹ Karistusseadustiku § 83 lõike 1 järgi võib kohus konfiskeerida vahendi, mida kasutati või kavatseti kasutada tahtliku süüteo toimepanemiseks, kui see kuulub otsuse või määruse tegemise ajal toimepanijale või § 83 lg 2 järgi kolmandale isikule. Eespool on analüüsitud süüteo toimepanemise vahendi ja vahetu objekti eristamist, mis on konfiskeerimismenetluses üks esimesid asju mida peab tuvastama, sest selle alusel saab selgeks, kas konfiskeerimine on lubatud ja kui on siis milliste sätete järgi. Eelneva analüüsi alusel selgub, et süüteo toimepanemise vahend on ese, mis tööriistana hõlbustab koosseisupärase teo toimepanemist, samuti ese, mida kavatseti kasutada süüteo toimepanemisel.

Süüteo vahendi konfiskeerimise eesmärk on tagada, et uute süütegude toimepanek oleks raskem kui vahendi konfiskeerimata jätmisel, kuid see ei pea välistama uute kuritegude toimepanemist täielikult.⁸⁰ Praktikas pigem takistab konfiskeerimine uute kuritegude toimepanemist, kui hoiab neid ära, sest üldiselt on süüteo vahendi näol tegemist asendatavate asjadega, mida on võimalik uuesti soetada ja nende abil jätkata kuritegude toimepanemist.

Seaduseelnõu seletuskirjas on märgitud, et süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimine tugineb eeldusel, et teo toimepannud isik on oma tegevusega näidanud, et ei vääri nimetatud vara kasutama.⁸¹ Samas eelnõu seletuskirjas on väidetud, et kahelda võib konfiskeerimise preventiivses iseloomus juhtudel, kus illegaalses tegevuses kasutati seaduslikku vara. Nii ei

⁷⁸ RKÜKo 3-1-1-37-07 p 16.

⁷⁹ RKKKo 3-1-1-37-07 p 21.3.

⁸⁰ J. Sootak, lk 215.

⁸¹ Eelnõu 972 SE (Riigikogu X koosseis) seletuskiri.

saa väita, et konfiskeerides narkootikumide vedamiseks kasutatud autot, hoitakse ära tulevaste narkokuriteod. Konfiskeerimine tekitab küll teatud raskusi auto omanikule, kuid ei hoia uute kuritegude eest, teenides preventiivse asemel pigem karistuslikku otstarvet.⁸² Sõiduk on tsiviilkäibes lubatud liiklusvahend ning ka Riigikohus on nentinud, et suure väärtusega tsiviilkäibes lubatud eseme konfiskeerimine kannab endas karistuslikku mõju. Samas tekib siin väike vastuolu, sest Riigikohtu kriminaalkolleegium on oma varasemas otsuses⁸³ öelnud, et KarS § 83 lõikes 1 ettenähtud tahtliku süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimise eesmärk ei saa olla täiendava, varalise iseloomuga karistusliku meetme kohaldamine süüdimõistetule. Seetõttu on vaja lisaks vahendi kasutamise faktile tuvastada konkreetse eseme ohtlikkus ümbrusele, sest süüteo vahendi konfiskeerimise absoluutne siht on ühiskonna julgeolekut ohustavate esemete kõrvaldamine.⁸⁴

Üldiselt on vahendi konfiskeerimine kohtu diskretsiooniõigus, mille realiseerimisel tuleb arevstad proportsionaalsuse põhimõttega. Proportsionaalsuse hindamisel tuleb hinnata muuhulgas vahendi kasutamise intensiivsust ning selle ohtlikkust, sealhulgas tõenäosust, et seda kasutatakse ka edaspidi süütegude toimepanemiseks. Erandina konfiskeerib kohus kohustuslikult vahendi, mille omamiseks puudub isikul vajalik luba ja vahendid, mis on tsiviilkäibes keelatud.⁸⁵ Viimane asjaolu puhul on selge, et kui vahend on tsiviilkäibes keelatud või isikul puudub selle omamiseks luba, siis ei saa seda vahendit sellise isiku valdusesse jätta, sest kujutab endast ohtu ühiskonnale. Proportsionaalsuse hindamine on keerulisem protsess ja selle puhul on vaja põhjalikult kaaluda ning põhjendada konfiskeerimise vajalikkust, sest konfiskeerimise käigus riivatakse isiku omandipõhiõigust ja selline riive peab olema põhjalikult kaalutletud. Põhiõiguste riivet on käsitletud pikemalt magistritöö osas 1.5.

Lisaks eelnevale võib vahendi konfiskeerimisele lisaks või selle asemel konfiskeerida ka selle kasutusõigus. Kui vahend on isiku kasutuses kasutuslepingu või omandireservatsiooniga müügilepingu aluse, saab konfiskeerida nimetatud lepingust tulenevad isiku varalised õigused.⁸⁶ Sama kehtib ka süüteo toimepanemise vahetu objekti kohta. Sellega seoses lisati karistusseadustikku sätte, mis annab võimaluse konfiskeerida KarS § 83 lõikes 3¹ nimetatud varalisel õigused, kui kolmas isik on vähemalt kergemeelsusega aidanud kaasa vahendi, aine

⁸² *Ibid.*

⁸³ RKKKo 3-1-1-27-07, p 14.

⁸⁴ J. Sootak, A. Parmas, lk 691.

⁸⁵ J. Sootak, lk 215.

⁸⁶ *Ibid*, lk 216.

või eseme kasutamisele süüteo toimepanemisel. Kolmas isik on saanud varalised õigused mingile esemele kasutuslepingu või omandireservatsiooniga müügilepingu alusel (näiteks liisingleping) ja ta on andnud selle vahendi, aine või esme omakorda kasutada kellelegi neljandale isikule ning ta peab võimalikuks süüteo koosseisule vastava asjaolu saabumist, kuid tähelepanematuse või kohusetundetuse tõttu loodab seda vältida, siis vaatamata sellele on võimalik selline ese konfiskeerida kolmandalt isikult. Riigikohus on sellise konfiskeerimise puhul öelnud, et kergemeelsusega kaasaaitamise tuvastamiseks tuleb tõendada, et kolmas isik pidas konkreetsel juhul võimalikuks, et eset kasutatakse süüteo toimepanemiseks, seejärel kas isik pidas võimalikuks konkreetse süüteo toimepanemist ja lootis põhjendamatult, et süütegu toime ei panda.⁸⁷ Selles otsuses sedastas Riigikohus, et kui esemeid on mitme inimese poolt ühises kasutuses igapäevased tarbeesemed, siis ei saa eseme omanik iga kord kaaluda, kas nüüd konkreetsel juhul kasutatakse seda eset süüteo toimepanemiseks ja selle alusel otsustada, kas lubab eset kasutada. Selline käsitlus oleks ebamõistlik ja eseme omaniku jaoks liigselt koormav.

Võrreldes varasemalt kehtinud karistusseadustiku redaktsiooniga on muudatuse tinginud asjaolu, et uus direktiiv võimaldab konfiskeerida lisaks tahtliku süüteo toimepanemise vahendile ka vahendi, mida kavatsesi kasutada süüteo toimepanemiseks. Siia alla kuuluvad sellised vahendid, mida süüteo toimepanija kavatses kasutada oma süüteo toimepanemise lihtsustamiseks, kuid mingil põhjusel ei läinud tal seda vahendit vaja. Katse staadiumisse jäänud väärteo toimepanemise vahendi saab konfiskeerida, kui selle väärteo katse on karistatav⁸⁸. Selliste vahendite konfiskeerimise osas võib tekkida küsimus olukorras, kus süütegu jääb katse staadiumisse. Sellisel juhul jääb kohtule kaalutlusruum, kas nende arvates eseme konfiskeerimine raskendab uue süüteo toimepanemist või on oluline vahend konfiskeerida. Minu arvates võiks sellise vara iga kord konfiskeerida olenemata sellest, kas süütegu jäi katse staadiumisse või ei kasutatud neid vahendeid mingil muul põhjusel. Vahendeid kavatsesi kasutada kuritegelikel eesmärkidel, tahtliku süüteo toimepanemiseks ning kurjategija tahtlus oli suunatud sellele, et see vahend lihtsustaks tal süüteo toimepanemist.

Süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimise regulatsioon oli juba varasemalt direktiiviga kooskõlas, selle puhul oli vaja täpsustada sätte osa, mis käsitleb vahendit, mida kavatsesi kasutada tahtliku süüteo toimepanemiseks. See on lisatud seoses direktiivi ülevõtmisega ning

⁸⁷ RKTko 3-1-1-68-10, p 19.

⁸⁸ J. Sarv, KarS § 83/12.

samasuguse konfiskeerimisvõimaluse näeb ette ka sama paragrahvi lõige 3, kui selline vahend kuulub kolmandale isikule. Direktiiv võimaldab nüüd konfiskeerimist ka kolmandalt isikult, kelle puhul on alust arvata, et süüteo toimepannud isik on kuriteo tulemusena saadud vara kolmandale isikule edasi andnud. Kuna alati on risk, et süüteo toimepannud isik võõrandab konfiskeerimise vältimiseks vara edasi kolmandale isikule, kui saab teda enda kohta käiva menetluse alustamisest või juba enne seda.⁸⁹ Seoses sellega, et kolmandalt isikult konfiskeerimise võimalus on direktiiviga ette nähtud, tuleb jälgida, et sellel isikul oleks võimalus kasutada enda kaitsmiseks õiguskaitsevahendeid ning eriti kehtib see heausksete kolmandate isikute puhul, kes ei teadnud ega pidanudki teadma, et nendele on võõrandatud ese, mille suhtes kohaldatakse konfiskeerimist.

Konfiskeerimisotsuse adressaat võib süüteo toimepanija kõrval või tema asemel olla ka kolmas isik, sellise konfiskeerimise eesmärk on võimaldada konfiskeerimist ka olukorras, kus konfiskeerimine osutuks objekti võõrandamise tõttu võimatuks⁹⁰, näiteks situatsioon, kus süüteo toimepanija on süüteo vahendi, objekti vms kinkelepingu alusel või turuhinnast oluliselt soodsama hinnaga kolmandale isikule võõrandanud. Sellisel juhul saab seda eset kolmandalt isikult konfiskeerida, sest ta kas teadis või oleks pidanud teadma, et kõnesolev ese on saadud ebaseaduslikke vahendeid kasutades. Mõistliku isiku seisukohalt vaadatuna peaks see tunduma kolmanda isiku jaoks ebaharilik olukord, kui ese müüakse turuhinnast oluliselt soodsama hinnaga või antakse kinkelepingu alusel üle.

Kolmandalt isikult on võimalik konfiskeerida nii süüteo toimepanemise vahendit, vahetut objekti, ettevalmistamisel kasutatud ainet või eset, nende kasutusõigust, süüteoga saadud vara kui ka kohaldada kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist. Kolmandalt isikult konfiskeerimiseks näeb seadus ette eraldi alused. Kolmandalt isikult konkreetse objekti konfiskeerimiseks on kaks üldist alust, mis esinevad kõigi konfiskeerimise liikide juures: 1) kui kolmas isik on selle omandanud kas täielikult või osalises osas toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt, 2) kui kolmas isik omandas selle teades, et see võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks.⁹¹

Seega annab karistusseadustik võimaluse konfiskeerida vahendi, mida kasutati või mida kavatseti kasutada tahtliku süüteo toimepanemiseks, kui see kuulub süüteo toimepanijale või

⁸⁹ J. Boucht, lk 145.

⁹⁰ J. Sootak, lk 222.

⁹¹ *Ibid*, lk 222.

kolmandale isikule. Samuti on võimalik konfiskeerida kasutusõigus, kui vahend on isiku kasutuses kasutusepingu või omandireservatsiooniga ning kui isik on vähemalt kergemeelsusega aitanud kaasa sellise vahendi kasutamisele süüteo toimepanemisel. Süüteo toimepanemise vahend hõlbustab süüteo toimepanemist ning selle konfiskeerimine ei nõua eraldi legitimeerimist eriosas. Samuti konfiskeeritakse vahend, kui selle omamiseks puudub luba või see on tsiviilkäibes keelatud. Vahendi konfiskeerimise eesmärk on, et uute süütegude toimepanemine oleks raskem ja kõrvaldada esemed, mis kujutavad ohtu või võivad endast ohtu kujutada ühiskonna teistele liikmetele. Vahendi konfiskeerimise sätted on kooskõlas nõuetega, mis tulenevad direktiivis, Eestis on isegi natukene karmimalt vahendi konfiskeerimise sätteid reguleeritud. Selle all pean silmas ennekõike kasutuslepingut või omandireservatsiooniga müügilepingut puudutavaid sätteid.

1.3.2. Süüteo objekti konfiskeerimine

Süüteo vahetu objekti konfiskeerimisel on karistusõigusliku mõju kõrval üldjuhul ka kaitsefunktsioon, kaitstes üldsust negatiivsete mõjude eest, mis kaasnevaksid süüteo vahetu objekti jätkuvad käibes esinemisega.⁹² Vahetu objekti näol on tegemist esemega, mille passiivne olemasolu isiku valduses on piisav selleks, et see konfiskeerida. Selliste esemete konfiskeerimine on sätestatud eriosa sätetes, kuid kui isikul puudub luba omada konkreetset eset, siis ei ole seda vaja eriosas reguleerida, vaid alus konfiskeerimiseks tuleneb KarS § 83 lõikest 4. Selle sätte eesmärk on eemaldada käibest kõik sellised esemed, mis võivad osutada teiste isikute jaoks ohtlikuks selle konkreetse isiku valduses.

Nagu ka vahendi puhul võib eriosa koosseis ette näha süüteo vahetu objekti, aine või eseme konfiskeerimise kohustuse nii teo toimepanijalt kui ka kolmandalt isikult. Lisaks kuulub kohustuslikult konfiskeerimisele süüteo aine või ese, mille omamiseks isikul vajalik luba puudub. Nendel juhtumite korral, kui objekti konfiskeerimine on kohustuslik, tuleneb konfiskeerimise alus vaid vastavast eriosa koosseisust või § 83 lõigest 4.⁹³ Eriosa koosseisus peab olema *expressis verbis* sätestatud kohustus konfiskeerida selline objekt. Erinevalt süüteo vahendi konfiskeerimisest ei ole vahetut objekti võimalik konfiskeerida KarS § 83 lõike 2

⁹² *Ibid*, lk 216.

⁹³ *Ibid*, lk 216.

alusel, vaid alus tuleneb eriosa sättest. Mina ei nõustunud Riigikohtu käsitleusega sõiduki konfiskeerimisest kui süüteo toimepanemise vahendist. Ma leian jätkuvalt, et KarS § 424 mõistes on sõiduki näol tegemist süüteo toimepanemise vahetu objektiga, sest joobes sõidukijuhtimist ei saa toimuda, kui mootorsõidukit poleks. Ja selleks, et vahetut objekti ehk mootorsõidukit konfiskeerida, peab see olema ette nähtud KarS §-s 424.

Süüteo vahetu objekti konfiskeerimise kõrval või selle asemel on võimalik konfiskeerida ka selle kasutusõigus: kui süüteo vahetu objekt oli isiku kasutuses kasutuslepingu või omandireservatsiooniga müügilepingu alusel, saab konfiskeerida nimetatud lepingust tulenevad isiku varalised õigused.⁹⁴ See lahendas varasema regulatsiooni järgi tekkinud probleemid, kui taheti konfiskeerida autot, mis kuulus liisinguandjale, kuid kuriteo pani toime liisinguvõtja. Seda on pikemalt käsitletud juba eespool süüteo toimepanemise vahendi juures.

Nii nagu süüteot toimepanemise vahendi puhul võib sellise eseme konfiskeerida kolmandalt isikul, saab ka süüteo vahetut objekti konfiskeerida kolmandalt isikult. Selle eeldused on sama, mis vahendi konfiskeerimise puhul: 1) kui kolmas isik on selle omandanud kas täielikult või osalises osas toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt, 2) kui kolmas isik omandas selle teades, et see võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks.⁹⁵

Lisaks nendele kahele eelnevale alusele võib kolmandalt isikult konfiskeerida süüteo vahendi, vahetu objekti või selle kasutusõiguse, kui ta on vähemalt kergemeelsusega aidanud kaasa selle kasutamisele süüteo toimepanemisel või ettevalmistamisel. Ja samuti nagu teo toimepanija puhul saab kolmandalt isikult konfiskeerida süüteo toimepanemise vahendi, aine ja eseme, kui kolmandal isikul puudub selle omamiseks vajalik luba või kui vastav kohustus tuleneb konkreetsest eriosa sättest.⁹⁶ Siin pole oluline, kas isik on teo toimepanija või kolmas isik, kui seaduse järgi on mingi eseme omamine keelatud või isikul puudub selleks vastav luba, siis ei ole võimalik jätta sellist eset isiku valdusesse. Üldiselt eriluba nõudvad esemed on ümbritsevale mingil moel ohtlikud ning nende sattumine isiku kätte, kellel puudub vajalik oskus nende käsitlemiseks või käitlemiseks võib kujutada ohtu ühiskonnale.

⁹⁴ *Ibid*, lk 217.

⁹⁵ *Ibid*, lk 222.

⁹⁶ *Ibid*, lk 222.

1.3.3. Süüteoga saadud vara ehk kriminaaltulu või kuriteovilja konfiskeerimine

Süüteoga saadud vara konfiskeerimine toimub KarS § 83¹ alusel. Kohus konfiskeerib tahtliku süüteoga saadud vara, kui see kuulub konfiskeerimisotsuse tegemise ajal toimepanijale. Ettevaatamatusdelikti puhul seda kasutada ei saa. Kohtuvälise menetleja otsusega väärteoga saadud vara konfiskeerida ei saa, sest kohtuvälise menetleja pädevuses on väärteo toimepanemise vahendi või vahetu objekti, mitte väärteoga saadud vara konfiskeerimine.⁹⁷ Süüteoga saadud vara konfiskeerimise eesmärk on takistada süüdlase rikastumine süüteoga – kriminaaltulu äravõtmist puudutava regulatsiooni mõtte kohaselt ei tohi süütegude toimepanek osutada süüdlase jaoks kasulikuks. Näitena võib tuua olukorra, kus ettevõtte juhatuse liige on esitanud maksudeklaratsioonis valeandmed ning selle alusel tagastatakse ettevõttele enam laekunud maksusumma ja juhatuse liige võtab selle sularahas välja.⁹⁸ Riigikohus on öelnud, et kuriteoga saadud vara konfiskeerimise eesmärk on vältida isiku rikastumist kuriteo toimepanemise tagajärjel. Erinevalt rahalisest karistusest ja teatud juhtudel ka kuriteo vahendi konfiskeerimisest ei ole kriminaaltulu konfiskeerimisel domineeriv karistuslik mõju.⁹⁹ Vara konfiskeerimise karistuslik mõju on teisejärguline.¹⁰⁰

Süüteoga saadud vara konfiskeerimise eeldused on: 1) isik on toime pannud tahtliku süüteo, 2) selle süüteoga on saadud vara, 3) see vara kuulub konfiskeerimisotsuse tegemise ajal teo toimepanijale või kolmandale isikule, 4) ei esine süüteoga saadud vara konfiskeerimist või välistavaid asjaolusid.¹⁰¹ Esimene nõue välistab ettevaatamatusdeliktide puhul vara konfiskeerimise, süüteokoosseis eeldab vähemalt kaudset tahtlust. Teise eelduse puhul peab vara pärinema konkreetsest süüteost, sellise vara all mõistetakse süüteokoosseisu objektiivsete tunnuste realiseerimisega saadud asja, varalise õiguse kasutamise teel saadud, süüteo toimepanemise eest saadud tasu või ka sellise tasu eest soetatud vara. Konfiskeerimine on seetõttu üldjuhul suunatud konkreetse asja või varaosa vastu.¹⁰² Kolmanda eelduse järgi peab vara kuuluma toimepanijale või kolmandale isikule konfiskeerimisotsuse tegemise ajal. Kui sel ajal vara enam temale ei kuulu, ei ole konfiskeerimine käesoleva sätte alusel võimalik,

⁹⁷ J. Sarv. KarS § 83¹/3.

⁹⁸ RKKKo 3-1-1-62-14 p 13.

⁹⁹ RKKKo 3-1-1-62-14 p 16.2.

¹⁰⁰ J. Sootak, lk 217.

¹⁰¹ *Ibid*, lk 217.

¹⁰² RKKKo 3-1-1-119-09, p 31.

kuid olenevalt asjaoludest võiks konfiskeerida KarS § 84 alusel või uuelt omanikult.¹⁰³ Neljas eeldus sätestab konfiskeerimist välistavad asjaolud. Kohus peab kaaluma, ega konfiskeerimine pole süüteo asjaolusid või isiku olukorda arvestades ebamõistlikult koormav; ega vara väärtus pole vara hoiu-, võõrandamis- või hävitamiskuludega võrreldes ebaproportsionaalselt väike; samuti vähendab kohus konfiskeeritava vara suurust tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse eseme võrra¹⁰⁴.

Süüteoga saadud vara hõlmab süüteoga otseselt saadud vara, nt süüteo objektiivsete tunnuste realiseerimisega saadud asi, süüteo eest saadud tasu või varalise õiguse kasutamise teel saadut ja sellise vara arvelt omandatut. Vara pärinemise konkreetsest süüteost peab tõendama riiklik süüdistaja.¹⁰⁵, kuid seda ei saa hinnata tuginedes vaid üldistele kriteeriumidele nagu isiku legaalse sissetulekus puudumine.¹⁰⁶ Kohtuliku arutamise käigus tuleb tuvastada, et toimepanija sai kuriteo tulemusena teatud ulatuses vara ning ainult selline vara on võimalik konfiskeerida. Lisaks on süüteoga saaduna käsitatav vara, mille toimepanija on süüteo tunnustele vastava teoga säästnud. Taoline olukord on kirjeldatud Riigikohtu otsuses 3-1-1-52-15, mille kohaselt jättis ettevõtte sisendkäibemaksu tegelikus ulatuses maksmata ja säästis käibemaksu tasumise kohustuse pealt.¹⁰⁷ Konfiskeeritav vara peab olema saadud sama süüteoga, milles isik konfiskeerimisotsust sisaldava kohtuotsusega süüdi tunnustatakse, või juhul kui konfiskeerimise küsimus lahendatakse KrMS 16¹. peatükis sätestatud korras, siis süüteoga, milles isik on varem kohtuotsusega süüdi tunnustatud. Kriminaalmeneltuse seadustiku 16¹ peatükis käsitletakse kuriteoga saadud vara konfiskeerimise menetlust, kui konfiskeerimisega seotud asjaolude erilise keerukuse või mahukuse korral toimetab prokuratuur konfiskeerimistaotluse ettevalmistamist eraldi menetluses. Ei ole oluline, et vara oleks süüteoga läinud otse konfiskeerimisotsuse adressaadi omandisse, oluline on vaid see, et konfiskeerimisotsuse tegemise ajal oleks vara adressaadi omandis. Asjaolu, et vara pärineb konkreetsest kuriteost, peab tõendama süüdistaja. Mingit eset saab käsitada süüteoga saadud tulu arvel omandatuna ja konfiskeerimise objektina üksnes siis, kui sellel esemel on süüteoga saadud varaga vahetu ja individualiseeritav seos.¹⁰⁸

¹⁰³ J. Sarv. KarS § 83¹/6.

¹⁰⁴ KarS § 83¹ lg 3.

¹⁰⁵ RKKKm 3-1-1-106 p 9.

¹⁰⁶ RKKKo 3-1-1-73-10, p 9.2.

¹⁰⁷ RKKKm 3-1-1-52-15 p 31.

¹⁰⁸ RKKKo 3-1-1-54-15, p 49.

Ese, mis on omandatud osaliselt legaalse ja osaliselt süüteoga saadud vara eest, on käsitatav n-õ segatud ehk osaliselt süüteoga saadud varana ning selle konfiskeerimine ei ole võimalik. Sellisel juhul tuleb kohaldada konfiskeerimise asendamist: vara omanikult saab § 84 alusel välja mõista selle osa vara väärtusest, mis vastab süüteoga saadud vara osakaalule väärtusest.¹⁰⁹

Süüteoga saadud vara ulatuse tuvastamisel konkureerivad neto- ja brutopõhimõtte. Netopõhimõtte kohaselt tuleb süüteoga saadud vara ulatuse leidmiseks arvata süüteoga saadud tuludest maha kulud, mille toimepanija selle tulu saamiseks oma legaalse vara arvel tegi. Seevatsu brutopõhimõtte kohaselt süüteoga saadud vara hulgast kulutis maha ei arvata. Netopõhimõtte rakendamisel teeniks vara konfiskeerimine eeskätt mittekarakteristlikku eesmärki – takistada süütegudega rikastumist -, brutopõhimõtte puhul domineeriks karakteristlik iseloom. Kohtupraktikas ei ole otseselt neto- ega brutopõhimõtte rakendatavuse küsimuses seni seisukohta võetud. Kuna aga korduvalt on märgitud, et süüteoga saadud vara konfiskeerimise kohaldamisel ei ole selle karakteristlik mõju domineeriv ning kuna brutopõhimõtte rakendamisega asuks vara konfiskeerimisel domineerima just selle karakteristlik mõju, sobitaks senise vara konfiskeerimise instituudi tõlgendusega paremini netopõhimõtte rakendamine. Tulenevalt aga konfiskeerimise abivalentsest iseloomust ei ole siiski välistatud brutopõhimõtte omaksvõtt. Brutopõhimõtte rakendamisel peab aga arvestama, et sellega kaasnev konfiskeerimise suurem karakteristlik mõju võib anda proportsionaalsusnõuetest tulenevalt aluse mõista mõneti kergem põhikarakterist.¹¹⁰ Sest niipea, kui konfiskeerimine läheb kaugemale legitimeeritud netokasumi äravõtmisest, on sellel karakteristusega sarnane iseloom. See oleks sanktsioon, mis sisaldab süü etteheidet. Kui võrrelda sama olukorda Saksamaaga, siis sellele vaatamata on Saksa liidu ülemkohus jõudnud järeldusele, et saadud tulu äravõtmine suuremas ulatuses, kui netoprintsiipi järgi teha tuleks, teenib preventiivset eesmärki, s.t kasumile orienteeritud kuritegude ärahoidmist tulevikus seeläbi, et kurjategijad mõistavad, et nende kulutused ei kanna vilja.¹¹¹ Magistratõõ autori arvates on mõistlikum rakendada konfiskeerimisel brutoprintsiipi, sest see täidab enam preventiivset eesmärki, kui kurjategijad teavad, et vaatamata sellele, kui suuri kulutusi nad kuriteo toimepanemiseks teevad, jäävad nad ilma nii tulust, mille nad teenisid kuriteo toimepanemisel kui ka sellest rahast, mis neil kulub kuriteo ettevalmistamiseks. Võimalik, et sellise lähenemisega saavutaks olukorra, kui

¹⁰⁹ J. Sootak, lk 218.

¹¹⁰ *Ibid*, lk 218.

¹¹¹ W. Gropp – „Konfiskeerimine: mõjutusvahendist karakteristuseks?“. *Juridica VIII/2008*, lk 550.

kurjategija hakkab kaaluma, kas sellisel juhul oleks üldse mõistlik kuritegu toime panna ja kui suur tõenäosus on vahele jääda ning kõik kaotada.

KarS § 83¹ lg 2 võimaldab selles sättes tingimustel konfiskeerida süüteoga saadud vara ka kolmandalt isikult. Need kaks eeldust on erinevate konfiskeerimisliikide puhul samad: 1) kui kolmas isik on selle omandanud kas täielikult või osalises osas toimepanija arvel, kingitusena või muul viisil turuhinnast oluliselt soodsamalt, 2) kui kolmas isik omandas selle teades, et see võõrandatakse talle konfiskeerimise vältimiseks.¹¹² Kolmandalt isikult saadud varana on võimalik konfiskeerida ainult sellist vara, mis pärineb konkreetsest süüteost, mida kohus menetleb.¹¹³

Seoses direktiiviga on karistusseadustikus määratletud süüteoga saadud vara mõiste, täpsustades, et selle hulka kuulub nii otseselt süüteoga saadud vara kui ka sellise vara arvelt omandatu ning osaliselt süüteoga saadud varaks. Sellega on täidetud direktiivist tulenev nõue hõlmata vara mõistega nii otseselt kuritegelikul teel saadud tulu kui ka igasuguse kaudne kasu. Samuti oli juba varasemalt täidetud direktiivis sätestatud keeld erakorralistel juhtudel konfiskeerimisotsust mitte teha, kui see on mõjutatud isiku suhtes põhjendamatult karm. Konfiskeerimine ei tohi panna isikut olukorda, kus ta pole võimeline enam toime tulema. Samas vara konfiskeerimise eesmärk on asetada isik varalises mõttes samasse seisusse, milles ta oli enne süüteo toimepanemist. Teiste sõnadega ei tohi süüteo toimepannud isiku süüteo tulemusena rikastuda ja see säte aitab seda ära hoida.

1.3.4. Eeldatava kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine

Vaatamata sellele, et konfiskeerimist ei käsitleta karistusena, ei saa eitada, et esineb tihe side laiendatud konfiskeerimise ja kriminaalkaristuse vahel.¹¹⁴ Eeldatava kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine võimaldab konfiskeerida toimepanija või kolmanda isiku kogu vara või osa sellest, kui on alust eeldada vara kuritegelikku päritolu ja omanik ei tõenda vara saamist seaduslikul teel. Vara konfiskeerimisel tuleb iga ese eraldi üles kirjutada, mitte

¹¹² J. Sootak, lk 222.

¹¹³ J. Sarv. KarS § 83¹/7.2.1.

¹¹⁴ J. Boucht, lk 148.

sedastada üldiselt, et isiku kogu vara suhtes kohaldatakse laiendatud konfiskeerimist. Üks suuremaid muudatusi, mida vara laiendatud konfiskeerimise instituudi juures tehti oli see, et on loobunud karistuse ajalisestest piiridest. Varasema redaktsiooni järgi oli üheks vara laiendatud konfiskeerimise eelduseks see, et isik mõistetakse süüdi ja teda karistatakse vähemalt üheaastase või eluaegse karistusega. Direktiivis artiklis 5, mis käsitleb laiendatud konfiskeerimist, ei ole enam konfiskeerimise eeldusena nõutud vangistuse määramist mingiks ajaperioodiks ja seetõttu on laiendatud konfiskeerimine kohtu diskretsiooniotsus. Laiendatud konfiskeerimise eesmärk on analoogne süüteo saadud vara konfiskeerimise eesmärgiga – tagada, et süütegude toimepanek ei osutuks kasulikuks.¹¹⁵ Selline laiendatud konfiskeerimine on võimalik, kui võtta ära põhjusliku seose nõue süüteo ja kuritegeliku vara vahel ning kui jätta kõrvale mõned traditsioonilised kriminaalmenetluslikud kaitsemeetmed, näiteks ümberpöörata tõendamiskoormis või alandada tõendamiskohustust. Sellisel viisil on prokuröri lihtsam taotleda konfiskeerimist. Selle asemel, et otsida konkreetset süütegu, võimaldab laiendatud konfiskeerimine ära võtta vara, mis pärineb varasemast ähmasemast kriminaalsest tegevusest. Laiendatud konfiskeerimist ei peeta karistuseks, vaid lisasanktsiooniks, mis moodustab osa õigusemõistmise protsessist.¹¹⁶

Laiendatud konfiskeerimist ei saa kohaldada kõikide kuritegude puhul, direktiiv toob välja kuritegude kataloogi, mille esinendes saab KarS §-i 83² kohaldada. Eestis on need kuriteod sätestatud karistusseadustiku eriosas.¹¹⁷

Ka Saksa õiguses on üheks konfiskeerimise erivormiks laiendatud konfiskeerimine sellisteks juhtudeks, kui konfiskeerimine ei ole võimalik, sest kuritegu, millega objekt omandati, ei ole võimalik tõendada. Selle kriitika toetub aga sellele, et tõendatud tegudeks konfiskeerimisel ei ole mitte kohtulikult tõendatud tegu, vaid olukord, kus “asjaolud on piisavalt selged”.¹¹⁸ Selline konfiskeerimine toimub pigem kohtuniku siseveendumusel põhineval otsustusel, ilma konkreetsete tõendite hindamiseta. Kui on alust eeldada, et süüdistataval on kuritegelik eluviis ja legaalse sissetuleku võrdlusel ei saaks isik sellist vara omada, võib järeldada, et vara on saadud kuritegelikul teel ja sellele võib kohaldada laiendatud konfiskeerimist. Kuid kuna

¹¹⁵ Sootak, lk 219.

¹¹⁶ J. Boucht, lk 129.

¹¹⁷ Kars § 118 lg 3, § 133 lg 4, § 133¹ lg 4, § 133² lg 4, § 138¹ lg 4, § 175 lg 3, § 184 lg 5 p 2, § 185 lg 4 p 2, § 189 lg 3, § 201 lg 4, § 201 lg 2 p 2 ja 3, § 209 lg 2 p 2 ja 3, § 209 lg 4, § 210 lg 4, § 231 lg 2, § 232 lg 2, § 234 lg 2, § 237 lg 3, § 237³ lg 3, § 255 lg 2 p 2, § 256 lg 2 p 2, § 268 lg 2 p 2, § 294 lg 4, § 375, § 376 lg 4, § 376¹ lg 4, § 376² lg 4, § 389¹ lg 4, § 391 lg 5, § 394 lg 6, § 398 lg 5, § 398¹ lg 5, § 414 lg 5 p 2, § 421¹ lg 5 ja § 421² lg 5.

¹¹⁸ W. Gropp, lk 551.

laiendatud konfiskeerimise näol on tegemist süütuse presumptsiooni riivega, siis peab olema kõiki vara päritolu võimalusi kirjeldatud¹¹⁹ ja kui selle alusel ei ole võimalik tõendada vara legaalselt päritolu, võib selle konfiskeerida. Euroopa Inimõiguste kohus on otsuses Raimondo v. Itaalia¹²⁰ jõudnud järeldusele, et konfiskeerimine on ainus vahend, mis suudab takistada maffial oma suurt käivet investeerida seaduslikku ehitussektorisse. Kuna sellise organiseeritud grupeerigu puhul nagu maffia on raske tuvastada kõiki kuritegusid, võimaldab laiendatud konfiskeerimine ära võtta vara, mille nad on saanud sellise kuritegeliku tegevuse tulemusena, mida pole uurimisasutused suutnud tuvastada ning sellega seoses hoiavad ära kuritegeliku vara imbumise seaduslikku äritegevusse.

Kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimise kohaldamine on kohtu diskretsiooniotsus ning see eeldab, et: 1) isik mõistetakse süüdi kuriteos, mille eest on eriosa sättes ette nähtud laiendatud konfiskeerimise võimalus, 2) on alust eeldada, et teo toimepanija või kolmas isik on saanud vara kriminaalmenetluse esemesse mittekuuluva kuriteo tulemusena, 3) see vara kuulub konfiskeerimisotsuse tegemise ajal teo toimepanijale või kolmandale isikule, 4) isik ei ole tõendanud, et tegemist on legaalselt saadud varaga ning 5) ei esine süüteo saadud vara konfiskeerimist piiravaid ega välistavaid ajsaolusid.¹²¹ Nendeks välistavateks asjaoludeks on karistusseadustiku järgi keeld konfiskeerida kolmandalt isikult vara, mis on omandatud varem kui kümme aastat enne esimese astme kuriteo toimepanemist või varem kui viis aastat enne teise astme kuriteo toimepanemist. Samuti võib vara jätta osaliselt või täielikult konfiskeerimata, kui konfiskeerimise oleks süüteo asjaolusid või isiku olukorda arvestades ebamõistlikult koormav.

Laiendatud konfiskeerimise võimaldab konfiskeerida kas osa või kogu isiku vara. Vaatamata sellele, et on võimalik konfiskeerida kogu vara, tuleb selle juures arvestada vara, millele ei saa pöörata sissenõuet. Tuleb arevstada piirangutega, mis tulenevad TMS¹²² §-dest 66, 67, 112, 131 ja 132.¹²³ Sellised piirangud keelavad üldiselt konfiskeerida esemed, mida süüdistatav vajab oma igapäevaelu olmevajaduste rahuldamiseks, samuti ei tohi lemmikloomi arestida ning sissetulekut ja teatud osa sellest.

¹¹⁹ W. Gropp, lk 552.

¹²⁰ Raimondo v Italy, 22. veebruar 1994, 12954/87.

¹²¹ J. Sootak, lk 219-220.

¹²² Täitemenetluse seadustik. - RT I, 30.12.2017, 19.

¹²³ J. Sootak, lk 220.

Laiendatud konfiskeerimise kohaldamisel tuleb silmas pidada, et see on suunatud üksnes sellise kuriteo tulemusena saadud vara konfiskeerimisele, mis ei kuulu selle kriminaalmenetluse esemesse ning mis üldiselt jääb selle kohtuotsusega tuvastamata. Riigikohtu kriminaalkollegium on otsuses 3-1-1-6-16 öelnud, et isiku legaalse sissetuleku ja elatustaseme võrdluse tulemusena peab kohus olema jõudnud veendumusele, et süüdlasele kuuluv vara pärineb eeldatavalt varasematest kuritegudest. Kui tuvastatakse, et isik on saanud vara nii menetluse esemeks olnud konkreetse süüteoga kui ka eeldatavate, menetluse esemeks mitteolevate kuritegudega, kuulub menetluse esemeks olnud konkreetse süüteoga saadud vara konfiskeerimisele § 83¹ alusel, eeldatavate kuritegudega saadud vara aga laiendatud konfiskeerimise § 83² alusel. Konfiskeerimist ei kohaldata sellise vara suhtes, mille osas süüdistatav suudab tõendada, et see on saadud legaalselt. Siinkohal kehtib ümberpööratud tõendamiskoormus: vara legaalselt päritolu peab tõendama süüdistatav. Kohtul lasub kohustus tõendeid hinnata ning kujundada seisukoht nende usaldusväärsuse kohta.¹²⁴ Riigikohus on otsuses ¹²⁵, kus ringkonnakohus jättis tõendid tähelepanuta öelnud, et kuivõrd kriminaalmenetluse seadustik ei välista lubatud tõedite hulgast originaaldokumentide koopiaid, oleks ringkonnakohus pidanud esitatud tõendeid hindama ning alles seejärel võtma seisukoha nende usaldusväärsuse osas. Seega võib kohtule esitada tõendina ka koopiaid originaaldokumentidest ja selle usaldusväärsuse kohta annab kohus hiljem hinnangu.

Nagu konfiskeerimine, ei näe ka laiendatud konfiskeerimine ette süüprintsipiile tuginevat karistusele sarnast meedet, vaid laiendatud konfiskeerimisel on iseseisev, karistusest eraldiseisev mittekaristuslik eesmärk. Delikti toimepanemise tõttu saadud varalise kasu äravõtmisel on karistuse täiendamise funktsioon, aga sellega ei või saavutada ega taotleda iseseisvat karistuslikku eesmärki.¹²⁶ Laiendatud konfiskeerimine teenib preventiivset eesmärki selles osas, et hoiab ära varasematest, tuvastamata kuritegudest saadud ebaseadusliku vara segamise seadusliku varaga ning kannab endas ka konfiskeerimise üldist eesmärki hoida ära kurjategija rikastumine kuriteo toimepanemise tagajärjel. Siiski ei saa laiendatud konfiskeerimist kohaldada kõikide kuritegude puhul, vaid ainult nende, mille juures on eriosas ette nähtud laiendatud konfiskeerimise võimalus.

Samuti nagu teiste konfiskeerimisliikide puhul võimaldab seadus ka laiendatud konfiskeerimise puhul konfiskeerida vara kolmandalt isikult ning nõuded on samad mis

¹²⁴ *Ibid*, lk 220.

¹²⁵ RKKKm 3-1-1-126-13, p 11.

¹²⁶ W. Gropp, lk 552.

eespool nimetatud. Siiski esinevad siin ajalised piirangud, mis tulenevad KarS § 83² lg 3 punktidest 1 ja 2, mille kohaselt ei kohaldata konfiskeerimist kolmanda isiku varale, mis on omandatud varem kui kümme aastat enne esimese astme kuriteo toimepanemist või varem kui viis aastat enne teise astme kuriteo toimepanemist. Selline piirang teenib õiguskindluse eesmärki, sest rohkem kui kümme aastat tagasi soetatud vara legaalse päritolu tõendamine oleks raske, sest ostudokumentid või muud dokumendid selle päritolu kohta võivad olla kadunud või hävinenud.

1.3.5. Konfiskeerimise asendamine (ehk väärtuse konfiskeerimine)

Konfiskeerimise asendamine näeb ette võimaluse konfiskeerimise objekti väärtuse väljamõistmiseks juhul, kui see on võõranduatu, ära tarvitatud või selle äravõtmine pole muul põhjusel võimalik või otstarbekas.¹²⁷ Konfiskeerimise asendamise eesmärk on takistada süüdlase rikastumist süüteo toimepanemise tagajärjel isegi siis, kui vara äravõtmine pole mingil põhjusel võimalik, sest süüteo toimepanek ei tohi osutada süüdlase jaoks kasulikuks. Riigikohtu kriminaalkollegium on lahendis 3-1-1-1-12 leidnud, et kriminaalpoliitilisi eesmarke silmas pidades pole seetõttu loogiliselt põhjendatav ka kriminaaltulu ära tarvitatud või selle konfiskeerimise vältimiseks võõrandanud isikute soodsam karistusõiguslik kohtlemine võrreldes nende isikutega, kellel on kriminaaltulu või selle arvelt soetatud vara jätkuvalt alles. Konfiskeerimise asendamine ei ole seega kuriteo eest ettenähtud iseseisev õiguslik tagajärg, vaid konfiskeerimise täitmise erivorm, mis peab tagama, et isik ei saaks kuriteo läbi kasu ka siis, kui kuriteoga vahetult saadud vara on võõrandatud või muul viisil konfiskeerimiseks kättesaamatu. Konfiskeerimise asendamine ei too isikule kaasa mahukamat omandiõiguse riivet kui KarS § 83¹ vastavat süüteoga saadud vara konfiskeerimisel, sest konfiskeerimise asendamisel määratav summa peab vastama konfiskeerimisele kuuluva vara väärtusele. Konfiskeerimise asendamise otsuses peab olema ära märgitud ka säte, mille alusel kohaldatakse konfiskeerimise asendamist. Asendada ei saa süüteo vahendi või vahetu objekti konfiskeerimist, see kehtib vaid nii süüteoga saadud kui ka eeldatava kuriteo toimepanemise tulemusena saadud varale.¹²⁸

¹²⁷ J. Sootak, lk 221.

¹²⁸ J. Sarv. KarS § 84/2.

Konfiskeerimise raames on võimalik asendada nii süüteoga saadud vara kui ka süüteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist. Seadusest tulenevad konfiskeerimise asendamise eeldused on: 1) teo toimepanija (või kolmanda isiku) vara oli ajal, mil see veel talle kuulus, võimalik §-de 83¹ või 83² alusel konfiskeerida, ning 2) konfiskeerimisotsuse tegemise hetkel a) ei ole objekti konfiskeerimine eeltoodud alusel enam võimalik või b) konfiskeerimine oleks ebaotstarbekas.¹²⁹ Seega on esmalt oluline välja selgitada, kas konfiskeerimise alus tuleneb KarS §-dest 83¹ või 83² ja seejärel on vaja tuvastada konfiskeerimise võimatus või ebaotstarbekus. Nende esinemisel on võimalik kohaldada konfiskeerimise asendamist ehk välja mõista summa, mis vastab konfiskeerimisele kuuluva vara väärtusele.

Konfiskeerimise asendamisel vara ei konfiskeerita, s.o ei pöörata vara riigi omandisse, vaid isikule pannakse kohustus tasuda äratarvitatud või muul moel konfiskeerimise mõjualast väljaviidud eseme väärtusele vastav rahasumma. Konfiskeerimise asendamise tulemusena tekib seega riigil isiku vastu nõue, mida ta võib täita vabatahtlikult või mis kuulub täitmisele täitemenetluses.¹³⁰

Samuti on võimalik kohaldada konfiskeerimise asendamist kolmanda isiku suhtes. Kui kolmas isik on süüteoga saadud vara või eeldatava kuriteoga saadud vara, mille puhul on täidetud kolmandalt isikult konfiskeerimise eeldused, võõrandanud, ära tarvitanud või selle temalt äravõtmine pole muul põhjusel võimalik või otstarbekas, võib kohaldada konfiskeerimise asendamist, s.o mõista kolmandalt isikult välja summa, mis vastab konfiskeerimisele kuuluva objekti väärtusele.¹³¹

Eesti on direktiivi ülevõtmisel täpsustanud vara mõistet, mille puhul on asenduskonfiskeerimine võimalik. Kuigi direktiivi artikli 4 lõikes 1 on lubanud liikmesriikidel võimaldada ka kuriteovahendite ja vahetu objekti konfiskeerimise asendamist, on karistusseadustiku järgi kuriteo toimepanemise vahendi konfiskeerimine kohtu diskretsiooniõigus, samuti nagu süüteo vahetu objekti konfiskeerimine, kui selline kohustus ei tulene otsesõnu eriseaduse sättest. Seega ei pidanud seadusandja oluliseks lisada süüteo toimepanemise vahendi ja vahetu objekti konfiskeerimise asendamise võimalust.

¹²⁹ J. Sootak, lk 221.

¹³⁰ *Ibid*, lk 221-222.

¹³¹ *Ibid*, lk 222-223.

1.4. Kas konfiskeerimine on karistus või muu mõjutusvahend?

Tavaline kriminaaltulu konfiskeerimine taotleb kasumi neutraliseerimist ja pole seetõttu vaadeldav kui kriminaalkaristus.¹³² Sellele vaatamata tõusetub küsimus konfiskeerimise kui karistuse kohta. Kas karistuseks saab pidada seda, kui isikult võetakse ära ese, mida tal ei pidanudki olema?

Karistus kujutab endast õiguserikkumise ja selle toime pannud isiku riiklikku hukkamõistu, mis avaldub isiku õiguste ja vabaduste kitsendamises. Karistused peavad vastama proporstionaalsuse nõudele, mille kohaselt karistus ei tohi olla eesmärkide saavutamiseks ülemäärane.¹³³ Igale kuriteole järgneb karistus – riigi hukkamõistev reaktsioon kuriteole, mille liik ja määr sõltuvad eelkõige tegija süüst. Lisaks karistusele on praktikas kasutusel ka teised õigusjärelmid õigusvastasele käitumisele. Nii võib kuritegu kaasa tuua tsiviilhagi, ja kohustuse hüvitada kuriteoga tekitatud kahju, kuriteoga saadud vara kuulub konfiskeerimisele jne.¹³⁴

Konfiskeerimine kuulub karistusseadustikus "muude mõjutusvahendite" alajaotusesse. Just konfiskeerimine on praktikas problemaatiline, sest selle puhul tõusetub küsimus, kas tegemist on karistusega või nagu karistusseadustikus määratletud – muu mõjutusvahendiga, millel pole karistuslikku iseloomu. Selles küsimuses on jõutud erinevatele arusaamadele, kuid üldiselt on tegemist muu mõjutusvahendiga, millel võib teatud juhtudel olla karistuslik iseloom, mis ei tohi olla domineeriv. Saksa õiguses eristatakse mittekaristuslikku mõjutusvahendit karistusest selle poolest, et mõjutusvahend on seotud süüteo toimepanija ohtlikkusega. Mittekaristuslikke mõjutusvahendeid saab seega rakendada ka juhul, kui toimepanija ei käitunud süüliselt.¹³⁵ Sama põhimõtte rakendub ka Eesti õiguses, sest ka siin saab konfiskeerimist kohaldada olukordades, kui isik pole käitnud süüliselt. W. Gropp on Saksa õigust uurides jõudnud järeldusele, et nn personaalsel konfiskeerimisel on karistusega sarnane iseloom, sest selle puhul kasutatakse süüprintsipi: personaalset konfiskeerimist saab üksnes siis rakendada, kui isik on käitunud süüliselt ja pannud toime õigusvastase teo.¹³⁶

¹³² J. Boucht, lk 155.

¹³³ RKHKo otsus 3-4-1-2-05 p 57.

¹³⁴ Juridica 2006, VIII, lk 519.

¹³⁵ W. Gropp, lk 548.

¹³⁶ *Ibid*, lk 553.

Konfiskeerimine järgneb süüteo toimepanemisele, siis on tegemis süüteo järeelmiga ning kuna sellega piiratakse isiku omandiõigust, on sellel isiku suhtes varalise karistusega sarnane toime. Karistusõigusteoorias tõstetakse esile, et kuigi konfiskeerimisel on karistusega sarnane iseloom, ei lasu selle puhul kriminaalpoliitiline raskuspunkt mitte süüteo heastamisel, vaid eri- ja üldpreventsioonil, ühiskondliku ohutuse tagamisel ning teovahendi neutraliseerimisel.¹³⁷ Riigikohus on siiski leidnud, et konfiskeerimise näol on tegemist karistusega materiaalses mõttes ja selle kohaldamisel peavad olema tagatud karistuse kohaldamisel kehtivad põhiõiguslikud garantiid. Eelkõige omandi puutumatus, õigus kaitsjale, õigus osaleda kohtulikult arutlusel jne.

Mina nõustun seisukohaga, et konfiskeerimisel on teatud sarnasused karistusega, kuid seda ei saa siiski määratleda karistusena, sest selle eesmärk on süüteoga saadud vara neutraliseerimine ehk võetakse ära vara, mida süüteo toimepanijal ei olekski pidanud algselt olema. Ma leian, et sellise vara konfiskeerimine, mille isik on saanud ebaseaduslikul teel ei ole mõõdetav karistusena. Samal seisukohal olen olukorras, kui isikult võetakse ära tsiviilkäibes lubatud ese, kuid millega ta on toime pannud süüteo, mis on ühiskonnale ohtlik. Ühiskond on inimeste kooslus, milles on kokku lepitud teatud käitumisreeglid, mida peavad kõik järgima. Kui aga leidub isikuid, kes leiavad, et need normid nende jaoks ei kehti ja panevad toime süüteo, mis ohustab kõikide teiste inimeset elu ja tervist, siis sellisel juhul kaaluvad avalikud huvid üle selle süüteo toimepanija huvid ning sellise vara konfiskeerimine peab olema lubatud.

1.5. Konfiskeerimine ja põhiõigusre riive

Arestimise ja konfiskeerimise teema on tihedalt seotud põhiõiguste riivega. Eesti Vabariigi põhiseaduse loomisel arvestati faktiga, et kui Eestist saab Euroopa Nõukogu liige, siis oleme seotud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooniga (edaspidi EIÕK)¹³⁸ ning seetõttu on mõistlik juba põhiseaduse loomisel arvestada EIÕK-st tulenevate nõuetega. Isiku vara kaitset käsitleb EIÕK 1. lisaprotokolli 1. artikkel, mis sätestab, et igal füüsilisel või

¹³⁷ A. Parmas, lk 556.

¹³⁸ M. Ernits. Sissejuhatus/1.3. Eesti Vabariigi põhiseadus. – Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud trükk. Tallinn: Juura. 2012.

juriidilisel isikul on õigus oma omandit segamatult kasutada. Kellelki ei või võtta tema omandit muidu, kui üldistes huvides ja seaduses ettenähtud tingimustel ning rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtteid järgides. Eelnenud sätted ei piira siiski mingil viisil riigi õigust vajadusel kehtestada seadusi vara üldistes huvides kasutamise kontrollimiseks või maksude, maksete või trahvide tasumise tagamiseks.¹³⁹ Antud artikkel määrab ära fakti, et isiku omand on puutumatu, kuid sätestab ka erandi, millisel juhul on riigil õigus riivata seda põhiõigust. Selleks on üldised huvid, mis kaaluvad üle üksikisiku huvid, kuid põhiõiguste riive puhul peab silmas pidama proportsionaalsuse printsiibist, mis on Euroopa Liidu õiguse üks põhimõtteid. Konfiskeerimisel tuleb arvestada, et põhiõigusi ei riivata suuremas ulatuses kui on vaja tulemuse saavustamiseks.

Lisaks eelnevale käsitleb omandiõiguse puutumatus teemat natuke üldsõnalisemalt ka Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 17, mis sätestab järgmist: igal inimesel on õigus vara omamisele nii üksikult kui ka teistega koos. Kellelki ei tohi tema vara meelevaldselt ära võtta. Selle deklaratsiooniga sätestatakse ära omandi puutumatus, kuid see ei määra erandeid, kas ja millisel juhul on riigil õigus käituda sätestatust erinevalt. Samuti on omandi puutumatus ära toodud Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 17 ning sätestab, et igal inimesel on õigus vallata, kasutada, käsutada ja pärandada oma seaduslikul teel saadud omandit. Kellelki ei tohi tema omandit ära võtta muidu kui üldistes huvides ja seaduses ettenähtud juhtudel ja tingimustel ning õigeaegse ja õiglase hüvituse eest. Omandi kasutamist võib reguleerida seadusega niivõrd, kui see on vajalik üldistes huvides. Euroopa Ühenduse Kohus ei pea hartat õiguslikult siduvaks, samale järeldusele on tulnud ka Riigikohus oma otsuses number 3-4-1-1-03, kuid tõdeb, et harta tugineb muuhulgas Euroopa Liidu liikmesriikide ühistele põhiseaduslikele tavadele ning demokraatia ja õigusriigi põhimõtetele ning need üldpõhimõtted ja põhiväärtused kehtivad ka Eestis.¹⁴⁰ Antud seisukoha juures tuleb ära märkida, et Riigikohtu otsus pärineb aastast 2003, kuid alates 1. detsembrist 2009 tunnustavad Euroopa Liidu liikmesriigid Lissaboni lepinguga Euroopa Liidu põhiõiguste hartat, mis on sellest ajast siduv kõikide liikmesriikide jaoks.¹⁴¹

Põhiseaduse § 32 sätestab, et igal inimesel on omand puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes

¹³⁹ Inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon. – RT II 2000, 11, 57.

¹⁴⁰ RKPJKo 3-4-1-1-03 p 15.

¹⁴¹ Rui/Sieber (eds). Non-Conviction-Based Confiscation in Europe. Possibilities and Limitations on Rules Enabling Confiscation without a Criminal Conviction. Dunker & Humblot, GmbH, Berlin. Germany 2015, lk 101.

huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörida kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus. See säte kaitseb isiku omandit ning välistab võimaluse isikul kaotada omand tema nõusolekuta. Samas annab sama paragrahvi teine lõige näeb ette, et omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt, mis tähendab seda, et seadus sätestab kitsendused, millistel juhtudel on võimalik isikult omand tema nõusolekuta võõrandada. On selge, et riigil peab olema võimalik reageerida kui keegi kasutab enda omandit üldiste huvide vastaselt, sealhulgas sellise vara omand tasuta ära võtta. Üldkogu hinnangul ei ole põhiseaduse § 32 eesmärgiks välistada omandipõhiõigust riivavaid karistusi, sest põhiseadus samal ajal annab seadusandjale volituse taoliste karistuste kehtestamiseks. Üldkogu tõdes, et põhiseaduse § 32 ei ole karistuseks süüteo vahendi konfiskeerimisel.¹⁴² Omandiks ei saa lugeda süüteo tulemusena saadud vara, sest sellisel juhul on vara läinud kannatanu valdusest välja tema tahtevastaselt ning seetõttu ei ole ka asja omand üle läinud. Näiteks varguse korral viib kurjategija asja kannatanu tahtevastaselt tema valdusest välja, kui omandit asja üle sellega ei saa. Sellest tulenevalt ei ole isiku omandipõhiõiguse rikkumine see, kui temalt konfiskeeritakse vara, mille ta sai süüteo toimepanemise tulemusena.

Samuti sätestab põhiseaduse § 32 lõige 1, et isik, kelle omand on tema nõusolekuta võõrandatud, talle tuleb maksta õiglast hüvitist selle eest. See läheb vastuollu konfiskeerimise eesmärgiga, milleks on see, et isik ei tohi saada kuriteo toimepanemise tulemusena varalist kasu. Kui omandi konfiskeerimise eest maksta süüteo toimepanijale hüvitist, saab ta ikkagi kasu ja konfiskeerimine kaotaks oma mõtte. Selles osas on Riigikohus avaldanud arvamust, et PS § 32 kaitseb üksnes õiguspärasel teel saadud omandit, mitte aga õigusrikkumise teel saadut.¹⁴³ Seega pole põhiseadusest tulenev kohustus maksta hüvitist isikule, kelle omand on tema nõusolekuta võõrandatud, pädev konfiskeerimise puhul.

Põhiseaduse § 22 sätestab süütuse presumptsiooni põhimõtte ja ütleb, et kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Süütuse presumptsiooni klassikalistest piiridest tulenevalt ei tohi enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist mõista isikule kriminaalseaduses kuriteo toimepanemise eest ettenähtud karistust või muid mõjutusvahendit.¹⁴⁴ Kui lähtuda eeltoodust, siis on kohtulahendita vara konfiskeerimine süütuse presumptsiooni rikkumine ja selline

¹⁴² Juridica 2009/VIII, lk 551.

¹⁴³ RKHKo 3-3-1-28-96. P 4.

¹⁴⁴ PS kom vlj, lk 232.

konfiskeerimine ei ole lubatud põhiseaduse järgi. Selline konfiskeerimine tähendaks antud kontekstis isiku süüdimõistmist ilma kohtuotsuseta.¹⁴⁵ Sellise konfiskeerimise teostamise juures on siiski üks piirang – seda saab kasutada ainult siis, kui kuriteo tulemusena on saadud majanduslikku kasu.¹⁴⁶ Siiski on käesoleva vaatluse all olev direktiiv laiendanud võimalust konfiskeerida kuritegelikul teel saadud tulu süüdimõistva kohtuotsuseta. See on võimalik kahel viisil – eseme suhtes toimuvad menetluses või isiku suhtes, kes on esemega tihedalt seotud (selle omanik).¹⁴⁷ Selline menetlus on kasutusel Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriigis, mandri-euroopa õigussüsteemis on see veel tundmatu. Kuid direktiiv 2014/42/EU võib seda muuta, sest direktiivi põhjenduspunktis 1 on kirjas, et tõhus organiseeritud kuritegevuse tõkestamine ja organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemine tuleks aga saavutada kriminaaltulu neutaliseerimisega, mida teatavatel juhtudel tuleks laiendada ka igasugusele kuritegeliku tegevuse tulemusel saadud varale.¹⁴⁸ Sellest järeldub, et vara ei pea pärinema otseselt konkreetsest süüteo, vaid juhul, kui on piisavalt alusta arvata, et vara on saadud mõne süüteo tulemusena ja see veendumus peab olema tekkinud vara ja teo toimepanija legaalse sissetuleku võrdluse tulemusena. Selle kohaselt on konfiskeerimine suunatud esemele, mitte isikule, nagu mandri-euroopa õigussüsteemile tavaks on saanud. Nii süütuse presumptsioon kui ka omandiõigus on Euroopa Liidu põhiõiguste harta ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kaitse all.¹⁴⁹ Kuid oluline on märkida selle juures, et kuigi omandiõigus ja süütuse presumptsioon on terves Euroopa Liidus kasutusel, tõlgendatakse neid erinevates riikides erinevalt.¹⁵⁰

Lisaks põhiõiguste riivele võib ohtu sattuda ka *ne bis in idem* printsiip, kui näiteks tahetakse konfiskeerida vara, mille kohta on juba varasemalt kohtuotsus tehtud.¹⁵¹ Kuna selle põhimõtte järgi ei tohi isikut teistkordselt karistada süüteo puhul, mille eest ta on juba kord vastutust kandnud, siis sellise vara konfiskeerimine tähendaks teistkordset karistamist.

¹⁴⁵ Juridica 2008/VIII lk 551.

¹⁴⁶ M. Fazekas, E. Nanopoulos, lk 44.

¹⁴⁷ Rui/Sieber (eds), lk 69.

¹⁴⁸ *Ibid*, lk 71.

¹⁴⁹ Rui/Sieber (eds), lk 103-104.

¹⁵⁰ M. Fazekas, E. Nanopoulos, lk 56.

¹⁵¹ M. Simonato, lk 369.

2. Vara arestimine

Arestimine on kriminaalmenetluse tagamise vahend.¹⁵² Vastavalt kriminaalmenetluse seadustiku §-le 142 on vara arestimise eesmärk tsiviilhagi, avalik-õigusliku nõudeavalduse, konfiskeerimise või selle asendamise ja varalise karistuse tagamine. Vara arestimine seisneb kahtlustatava, süüdistatava või süüdimõistetud, tsiviilkostja või kolmanda isiku või rahapesu või terrorismi rahastamise objektiks oleva vara üleskirjutamises ja vara võõrandamise tõkestamises. 01.01.2017 lisati kriminaalmenetlusseadustikku avalik-õigusliku nõudeavalduse menetlemise võimaluse kriminaalmenetluse raames.¹⁵³ See võimaldab riigil vältida kriminaalmenetlusega paralleelset toimuvat topeltmenetlust ning esitada riigi rahalised nõuded samuti kriminaalmenetluses.

Arestimisega tekib vara käsutuskeeld, mille eesmärgiks on tsiviilhagi, konfiskeerimise või varalise karistuse tagamine.¹⁵⁴ Kinnisasja arestimiseks esitab eeluurimiskohtunik arestimismääruse Tartu Maakohtu kinnistusosakonnale keelumärke kandmiseks kinnistusraamatusse.¹⁵⁵ Käsutuskeeld jõustub üldjuhul arestimismääruse tutvustamisest mõjutatud isikule või vara võõrandamise tõkestamiseks toimingute tegemisest, kui need leiavad aset enne arestimismääruse tutvustamist. Vararegistrisse arestimise kohta tehtav kanne saab käsutuskeeldu jõustada vaid juhul, kui tegemist on avaliku registriga. Registrisse kantava vara arestimisel jõustub käsutuskeeld arestimismääruse tutvustamisel ka juhul, kui arestimismäärus pole asjakohasele vararegistrile esitatud ega registrisse selle alusel keelumärget tehtud. Riigikohus on öelnud, et keelumärke kinnistusraamatusse kandmine või kandmata jätmine ei mõjuta iseenesest käsutuskeeldu kehtivust. Käsutuskeeldu rikkuv käsundustehing on ikkagi tühine ning selle alusel kinnistusraamatusse tehtud võimalik kanne seega ebaõige.¹⁵⁶

Arestimise ja konfiskeerimise direktiivi artikli 2 punkt 5 määratleb arestimise mõiste, milleks on vara üleandmine, hävitamine, muundamine, kasutamise või ümberpaigutamise ajutine keelamine või vara ajutiselt hoiule või kontrolli alla võtmine. Vara arestimise objekti valikul

¹⁵² J. Sarv. KrMS § 142/1.

¹⁵³ Seletuskiri 80 SE eelnõu juurde. Arvutivõrgus – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe> (15.04.2018).

¹⁵⁴ RKTkm 3-2-1-79-06 p 20.

¹⁵⁵ KrMS § 142 lg 8. – RT I, 05.12.2017, 8.

¹⁵⁶ RKTkm 3-2-1-79-06 p 22.

tuleb esmajärjekorras arestida need asjad või õigused, mille riive on isikule vähem koormav.¹⁵⁷ Arestimine kujutab endast kohtumääruse alusel vara üleskirjutamist ja võõrandamise tõkestamist. KrMS § 141⁴ lg 1 annab lisaks arestimisele võimaluse kohaldada ka muid tsiviilkohtumenetluse seadustiku §-s 378 sätestatud hagi tagamise abinõusid, kuid nende kohaldamisel järgitakse KrMS § 142 vara arestimise kohta sätestatud korda.

Arestimisega kindlustatakse kriminaalmenetluses tehtava kohtuotsuse või konfiskeerimismääruse täitmine kannatanu tsiviilnõude, avalik-õigusliku nõudeavalduse või riigi konfiskeerimisnõude rahuldamise või varalise karistuse mõistmist puudutavas osas. Vara arestimisega tagatakse, et tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse rahuldamise, konfiskeerimis, selle asendamise või varalise karistuse kohta tehtava otsustuse täitmine ei satuks ohtu põhjusel, et kohustatud isik on oma vara enne kriminaalmenetluse lõppu teisele isikule üle andnud, ära raisanud, hävitanud või seda varjama asunud.¹⁵⁸ Vara aresti saab kohaldada üksnens KrMS § 142 lõikes 1 nimetatud eesmärkidel. Vara arestimine kujutab endast kriminaalmenetluse tagamise vahendit, millega piiratakse isiku omandipõhiõigust, kuid mis eeldab põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu ning vara arestimise aluste tuvastamist.¹⁵⁹ Selline nõue tuleneb ka KrMS § 141⁴ lõikest 1, mis sätestab, et konfiskeerimise, selle asendamise, tsiviilhagi, avalik-õigusliku nõudeavalduse või varalise karistuse tagamiseks võib põhjendatud kuriteokahtluse korral vara arestida käesoleva seadustiku §-s 142 sätestatud korras või kohaldada muid tsiviilkohtumenetluse seadustiku¹⁶⁰ §-s 378 sätestatud hagi tagamise abinõusid, kui on alust arvata, et kannatanu nõude, konfiskeerimise, selle asendamise või varalise karistuse tagamata jätmise võib kohtulahendi täitmise raskendada või selle võimatuks muuta.

Esmalt peab määrusest nähtuma üheselt ja selgelt põhjendatud kahtluse olemasolu selle kohta, et isik on toime pannud kuriteo tunnustega teo.¹⁶¹ Põhjendatud kuriteokahtlus kujutab endast põhjendatud kahtlust, et isik on toime pannud kuriteo tunnustega teo. Seejuures on oluline, et oleks selgelt põhjendatud, millisest asjaoludest ja tõenditest tulenevalt on kohtu arvates olemas põhjendatud kuriteokahtlus arestitava vara omaniku või kuritegeliku tulu eeldatava saaja suhtes. Põhjendus peab tuginema kriminaaltoimiku materjalile, kuid kohus ei

¹⁵⁷ RKKKo 3-1-1-1-12 p 22.

¹⁵⁸ J. Sarv. § 142/1. – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2012.

¹⁵⁹ RKKKo 3-1-1-126-13 p 7.

¹⁶⁰ Tsiviilkohtumenetluse seadustik – RT I, 04.07.2017, 31.

¹⁶¹ RKKKm 3-1-1-135-13 p 9.

pea kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel analüüsima tõendite lubatavust sama põhjalikult, nagu see on nõutav süüdistatava süü küsimust otsustades.¹⁶² See tuleneb sellest, et mõnikord on vaja kiireloomuliselt kriminaalmenetluse varajases staadiumis otsustada vara arestimine ning seetõttu ei ole aega põhjalikult hinnata ja analüüsida võimalikku faktilist ja õiguslikku olukorda.¹⁶³

Vara arestimise alus tuleb samuti tuvastada KrMS § 141⁴ lõike 1 järgi ning Riigikohus on vara arestimise alust sisustanud kui põhjendatud kahtlust, et esinevad asjaolud, mille alusel võidakse kriminaalasjas esitada tsiviilhagi, kohaldada konfiskeerimist, selle asendamist või varalist karistust, ja et tsiviilhagis esitatud nõude, riigi konfiskeerimisnõude või varalise karistuse täitmine võib ilma vara arestimata osutada võimatuks või muutuda oluliselt raskemaks. 01.01.2017 jõustunud KrMS lisati võimalus arestida ka avalik-õigusliku nõudeavalduse tagamiseks ning Riigikohtu seisukohta saab laiendada ka sellise nõude tagamiseks. Siiski tuleb siin silmas pidada põhiseaduse §-i 11, millest tuleneb proportsionaalsuse printsiip, mille järgi tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas seadusega ning need piirangud peavad olema vajalikud eesmärgi saavutamiseks. Proportsionaaluses põhimõtte ehk ülemäärasuse keeld seob kogu riigivõimu, sellega peab arvestama mitte ainult seadusandja, vaid ka õiguse kohaldaja.¹⁶⁴ Seega ei tohi vara arestimisega kaasnev põhiõiguste riive olla oluliselt suurem isiku võimalikul süüditunnistamisel rakendatavast mõjutusvahendist ehk konfiskeerimisest ja selle asendamisest.¹⁶⁵

Isiku vara saab tema nõusolekuta arestida või aresti alla jätta üksnes tema enda vastu suunatud tsiviilhagi, avalik-õigusliku nõudeavalduse või riigi konfiskeerimisnõude või talle mõistetava varalise karistuse tagamiseks.¹⁶⁶ Kui vara arestitakse konfiskeerimise eesmärgil, siis võib vara säilitamine olla konfiskeerimise eeltingimus ja vajalik konfiskeerimisotsuse täitmise seisukohast, sest vara säilitatakse arestimise teel.¹⁶⁷ Samuti võib vara kriminaalmenetluse raames arestida selle võimaliku hilisema tagastamise eesmärgil või selleks, et kindlustada kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine. Vara säilitatakse arestimise

¹⁶² RKKKm 3-1-1-95-13 p 9.

¹⁶³ RKKKm 3-1-1-135-13 p 13.

¹⁶⁴ RKKKo 3-1-1-1-12 p 16.

¹⁶⁵ RKKKo 3-1-1-1-12 p 17.

¹⁶⁶ J. Sarv. KrMS § 142/1.

¹⁶⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL, 3. aprill 2014, kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. Põhjenduspunkt 27. – ELT L 127, 29.04.2014.

teel¹⁶⁸, see tähendab seda, et vältimaks vara kaotsiminekut enne konfiskeerimist, arestitakse süüdistatava või kahtlustatava või kolmanda isiku vara, et ta ei saaks seda enne konfiskeerimisotsuse tegemist ära tarbida, võõrandada või peitma asuda.

Ka arestimise objektiks saavad olla asjad, õigused ja muud hüved, mis võivad TsÜS §-i 48 järgi olla õiguse objektiks. Seejuures tuleb silmas pidada, et arestida saab vaid vara, mis kuulub kahtlustatavale, süüdistatavale, süüdimõistetule, tsiviilkostjale või kolmandale isikule. Vara arestimist ei kohaldata seaduses sätestatud varale, millele ei või täitedokumentide järgi sissenõuet pöörata. Kataloog on sätestatud täitemenetluse seadustiku §-des 66-67, milles on toodud mittearestitavad asjad ja loomade arestimata jätmine.

¹⁶⁸ Direktiivi põhjenduspunkt 26.

3. Kaitsemeetmed

Analüüsitav direktiiv järgib Euroopa Liidu põhiõiguste hartas ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis tunnustatud põhimõtteid, samuti Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat.¹⁶⁹ Direktiivi tuleb rakendada kooskõlas nimetatud õiguste ja põhimõtetega. Samuti tuleb direktiivi rakendamisel arvesse võtta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2010/64/EL¹⁷⁰ (õigus suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses), Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL¹⁷¹ (õigus saada kriminaalmenetluses teavet) ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL¹⁷² (õigus kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikutega ja konsulaarasutusega), mis käsitlevad kriminaalmenetluses tagatavaid õigusi.¹⁷³

Arestimine ja konfiskeerimine riivavad tugevalt nii kahtlustatavate või süüdistatavate, kui ka kolmandate isikute põhiõigusi ja sellepärast on vaja tagada neile võimalus oma õiguste kaitseks. Direktiivis käsitleb neid õigusi artikkel 8 – kaitsemeetmed. See sätestab kõikide isikute, keda direktiivis sätestatud meetmed mõjutavad, õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele, et nad saaksid oma õigusi kaitsta.

Käesolev direktiiv sätestab siiski erandi süüdistatava osavõtu reeglist kohtupidamisel, lubades kriminaalasja kohtulikult arutada süüdistatava osavõtuta, kui ta ei saa pikema aja jooksul osa võtta haiguse tõttu, teda on teavitatud kohtuistungi toimumise ajast ja kohast ja ta on nõus asja arutamisega tema osavõtuta ja kaitsja osalemisel ning kohus on veendunud, et süüdistatava õigusi on võimalik kaitsta tema osavõtuta kohtulikult arutamisest¹⁷⁴. Sellise menetluse läbiviimiseks on vajalik täita kõik eelnevalt nimetatud tingimused. Kuigi selline muudatus on vastuolus nii põhiseaduse kui ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga, on Euroopa Inimõiguste Kohus oma varasemates lahendites leidnud, et selline käsitlus on lubatud¹⁷⁵ ning arvesse tuleb võtta ka Euroopa Parlamendi ja nõukogu

¹⁶⁹ *Ibid* 38.

¹⁷⁰ ELT L 280, 26.10.2010.

¹⁷¹ ELT L 142, 1.6.2012.

¹⁷² ELT L 294, 6.11.2013.

¹⁷³ Direktiivi põhjenduspunkt 40.

¹⁷⁴ Seletuskiri, lk 23.

¹⁷⁵ EIKo 22.02.1994, 12954/87, Raimondo vs. Itaalia. "The Court is fully aware of the difficulties encountered by the Italian State in the fight against the Mafia. As a result of its

09.03.2016 direktiivi 2016/343, mis käsitleb süütuse presumptsiooni ning lubab teatud tingimustel kohtumenetluse süüdistatava osavõttu.¹⁷⁶ Kuigi selline menetlus on seadusemuudatuse järel lubatud, on sätestatud tingimused, mille puhul sellist menetlust kohaldada saab ning jäetakse süüdistatavale võimalus kaitsta oma õigusi ka siis, kui ta ise ei saa kohtumenetlusest osa võtta. Ennekõike, kui see on tingitud haigusest.

Kui isik hoiab teadlikult menetlusest kõrvale ja riik on teinud omalt poolt kõik võimaliku selleks, et tuvastada süüdistatava asukoht ning teavitada teda kohtumenetlusest, siis on lubatud kohtuotsus teha ka süüdistatava osavõttu. Süüdistatava osavõttu on lubatud kohtumenetlus läbi viia, kui 1) kahtlustatavat või süüdistatavat teavitati õigeaegselt kohtulikust arutelust ja mitteilmumise tagajärgedest või, 2) kahtlustatavat või süüdistatavat, keda on kohtulikust arutelust teavitatud, esindab volitatud kaitsja, kelle on valinud kahtlustatav või süüdistatav või kelle on valinud riik.¹⁷⁷ Kahtlustataval või süüdistataval peaks olema võimalus loobuda kohtuistungil viibimisest, kuid see soov peab olema ühemõtteliselt esitatud.¹⁷⁸

Konfiskeerimise puhul on tõendamiskohustus seotud suhtega kahtlustatava vara ja kriminaalse tegevuse vahel. Kohus peab olema jõudnud rahuldava otsuseni, et konfiskeeritav vara on kuritegeliku tegevuse tulemus.¹⁷⁹ Kriminaalmenetluses peab olema tõendamiskohustus märkimisväärselt kõrge, et saavutada kriminaalvastutus.¹⁸⁰

Kriminaalmenetluse üks põhireegleid on, et tõendamiskohustus lasub süüdistajal, kuid laiendatud konfiskeerimise puhul on tegemist pööratud tõendamiskohustusega ja isik peab tõendama, et sai konfiskeerimisele kuuluva vara seaduslikke allikaid kasutades. Selline pööratud tõendamiskohustus on tingitud sellest, et isikul, kes omab konfiskeerimisele kuuluvat vara, on paremad võimalused tõendamaks vara legaalset päritolu, näiteks ostutšekid või pangakonto väljavõtted.

unlawful activities, in particular drug-trafficking, and its international connections, this "organisation" has an enormous turnover that is subsequently invested, inter alia, in the real property sector. Confiscation, which is designed to block these movements of suspect capital, is an effective and necessary weapon in the combat against this cancer. It therefore appears proportionate to the aim pursued, all the more so because it in fact entails no additional restriction in relation to seizure.”

¹⁷⁶ Seletuskiri lk 22.

¹⁷⁷ *Ibid*, lk 22.

¹⁷⁸ *Ibid*, lk 23.

¹⁷⁹ J. Boucht, lk 146.

¹⁸⁰ *Ibid*, lk 147.

Arestimisotsuse puhul on oluline, et see otsus tehakse mõjutatud isikule viivitamatult teatavaks. Nii KrMS § 142 lg 5 kui ka direktiivi artikli 8 lõike 2 järgi tutvutatakse arestimise määrust viivitamata isikule, kelle vara arestitakse, või tema täisealisele perekonnaliikmele või kui arestitakse juriidilise isiku vara, siis tema esindajale, mille kohta võetakse temalt määrusele allkiri. Pädevad asutused võivad sellise otsuse teatavakstegemist mõjutatud isikule siiski edasi lükata, kui see on uurimise seisukohalt vajalik.¹⁸¹ Sellised olukorrad võivad olla näiteks sellised, kui on teada, et isik võib hakata arestimisotsusest teadasaades vara hävitama või peitma, mis teeb hiljem uurimisasutusele vara tuvastamise raskemaks. Arestimisotsuse teatavakstegemise eesmärk on muuhulgas see, et võimaldada mõjutatud isikul otsust vaidlustada ning sellepärast peab olemas esitatud vähemalt lühidalt asjaomase otsuse tegemise põhjus või põhjused.¹⁸² Direktiivi kohaselt võib põhjendus olla lakooniline, kui Riigikohus on seisukohal, et arestimismääruses peab esmalt alati nähtuma põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu, kusjuures määruses tuleb esitada selged põhjendused ning need peavad tuginema kriminaaltoimiku materjalile. Kuriteokahtluse põhjenduse hindamisel ei pea kohus analüüsima tõendite lubatavust sama põhjalikult, nagu see on nõutav kohtuliku arutamise raames süüdistatava süüküsimust otsustades. Lisaks põhjendatud kuriteokahtlusele peab olema tuvastatud ka vara arestimise alus, mille põhjal saab väita, et isik on saanud kuriteo tulemusena varalist kasu.¹⁸³ Arestimise seisukohalt ei ole oluline mitte arestitava vara omand, vaid selle suhe toimepandud kuriteoga.¹⁸⁴ Arestimise ja konfiskeerimise direktiiv sätestab miinimumnõuded, mille liikmesriigid peava üle võtma, seetõttu on võimalik Eesti õiguses sätestada karmimad eeskirjad arestimisotsuse põhjendustele, et oleks selgelt mõistetav, mille alusel arestimine toimub. Samas võib selline Euroopa Liidu poolne regulatsioon taaskord tuua endaga kaasa probleeme, sest nii nagu 2005. aasta direktiiv andis võimalusi erinevaks tõlgendamiseks, annab ka analüüsiv direktiiv liikmesriikidele võimaluse arestimist ja konfiskeerimist erinevalt reguleerida siseriiklikult. Seekord on loodetavasti kõik olulised aspektid direktiivis välja toodud, mille ülevõtmise puhul regulatsioon liidusiseselt ühtlustub.

Erinevalt arestimisotsusest peab direktiivi artikli 8 lõike 6 järgi liikmesriik tagama, et konfiskeerimisotsus oleks põhjendatud ning et selline otsus tehtaks mõjutatud isikule teatavaks. Liikmesriik tagab isikule, kes on konfiskeerimisotsuse adressaat, reaalse võimaluse otsus kohtus vaidlustada. Eestis on kriminaalmenetlusõiguse oluline rikkumine see, kui

¹⁸¹ Direktiivi põhjenduspunkt 33.

¹⁸² *Ibid* 34.

¹⁸³ J. Sarv. KrMS § 142/5.2.

¹⁸⁴ RKKKm 3-1-1-1-12 p 10.

kohtuotsusel puudub põhjendus (KrMS § 339 lg 1 p 7), kohtuotsus sisaldab endas ka konfiskeerimise osa ning kui põhjendus selles osas samuti puudub, annab see võimaluse nii süüdistatavale kui ka kolmandale isikule kohtuotsuse vaidlustamiseks. Selline võimalus tuleneb KrMS § 318 lõikest 2¹. Lisaks annab teistmiseks aluse see, kui vara konfiskeeritakse kohtulahendiga isikult, keda ei olnud kriminaalmenetluse kaasaatud (KrMS § 366 p 10). Varasemalt oli selline võimalus ainult kohtumenetluse pooltel, kui Riigikohus on määruses 3-2-1-3-12 leidnud, et juhul kui isiku õigusi on konfiskeerimisotsuse tegemisega piiratud ja seda isikut ei ole kolmanda isikuna kriminaalmenetluse kaasatud, siis on tema võimalused oma õiguste kaitseks väga piiratud. Varasemalt sellist õigust kolmandal isikul polnud, kuid seoses arestimise ja konfiskeerimise direktiiviga lisati kriminaalmenetluse seadustikku, et tagada konfiskeerimisotsuse adressaadile võimaluse otsust kohtus vaidlustada.

Nii nagu on kirjas direktiivi põhjenduspunktis 3, on ka KrMS § 142 lg-s 11 toodud kohustus vabastada vara aresti alt, kui arestimise alus langeb ära enne kohtueelse menetluse lõpuleviimist. Vallasasjade puhul vabastab prokuratuur või eeluurimiskohtunik vara aresti alt määrusega, kuid kinnisasja vabastab eeluurimiskohtunik määrusega. Vara arestimise alus võib ära langeda siis, kui isik, kelle vara oli arestitud, tema suhtes menetlus lõpetatakse, kui kannatanu võtab tsiviilhagi tagasi, mille tagamiseks vara arestiti, kui konfiskeerimise eeldused kaovad ära või kui kohtulahendi täitmata jätmise risk mingil põhjusel märgatavalt langeb või kui vara arestimisest tingitud põhiõiguste riive muutub mingil põhjusel ebaproportsionaalseks.¹⁸⁵ Vara on võimalik aresti alt vabastada ka kohtueelses menetluses prokuratuuri või eeluurimiskohtuniku määrusega ning ka kriminaalmenetluse lõpetamise määrusega. Kui arest on kohaldatud tsiviilhagi tagamiseks, siis seda aresti alt vabastamist peab otsustama eeluurimiskohtunik, kuna vara aresti alt vabastamine võib riivata kannatanu varalisi õigusi, siis peab selline otsus olema kohtulikult kontrollitav.¹⁸⁶ Kohtumenetluses on vara aresti alt vabastamine kriminaalasja lahendava kohtu pädevuses. Kohtumenetluses on võimalik vara aresti alt vabastada ka juba enne kohtumenetluse lõppu, kui arestimise alus kaob ära. KrMS § 422 lg 1 järgi peab õigeks mõistetud või isiku, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud, vara vabastama aresti alt.

Arestimisotsusest mõjutatud isikule peab olema tagatud võimalus vaidlustada arestimisotsus. Selline võimalus tuleneb KrMS §-st 384, mis annab määruskaebuse esitamise õiguse nii kohtumenetluse pooltele kui ka menetlusvälisele isikule, kelle õigusi ja seaduslikke huve on

¹⁸⁵ J. Sarv. § 142/8.1.

¹⁸⁶ j. Sarv. § 142/8.2.

piiratud. Juhul, kui sellist isikut pole mingil põhjusel menetlusse kaasatud, on tal võimalik esitada hagi vara arestist vabastamiseks. Riigikohus on leidnud, et TMS § 222 kohaldub siis, kui kriminaalmenetluses on KrMS § 142 alusel ekslikult arestitud mingi ese, mis kuulub isikule, kes ise arestimismääruse adressaat ei ole, sellega säilib tal võimalus nõuda vara aresti alt vabastamist. TMS § 222 lg 1 järgi võib kolmas isik, kellel on sundtäitmise eseme suhtes selle sundtäitmist takistav õigus, eriti omandiõigus või piiratud asjaõigus, esitada hagi vara arestist vabastamiseks või sundtäitmise muul põhjusel lubamatuks tunnistamiseks kohtule, kelle tööpiirkonnas sundtäitmine toimub.¹⁸⁷ Selline võimalus oli Eesti tagatud juba enne analüüsitava direktiivi ülevõtmist ning sellega olid juba varem tingimused täidetud.

Isikul, kelle vara konfiskeerimisotsus mõjutab, peab olema tagatud õigus kasutada advokaati kogu konfiskeerimisemenetluse vältel tulu ja kuriteovahendite kindlaks tegemisel, et tema õigused oleksid kaitstud. Asjaomast isikut tuleb kõnealusest õigusest teavitada. Samas tuleb selle juures silmas pidada ka direktiivi 2012/13/EL, mis käsitleb õigust saada kriminaalmenetlusest teavet ning direktiivi 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, et nende kohaldamist ei piirataks. Kriminaalmenetluse seadustiku järgi on kahtlustataval õigus kaitsja abile ning see peab olema tutvustatud talle viivitamata suuliselt või kirjalikult lihtsas ja arusaadavas keeles. Õiguste tutvustamise kohta võetakse kahtlustatavalt allkiri. KrMS § 40² lg 2 järgi on kolmandal isikul kahtlustatava õigused, kui kriminaalmenetluses otsustatakse kolmanda isiku vara konfiskeerimine. Kuid kolmandale isikule ei laiene kõik kahtlustatava õigused, kolmandal isikul on õigus teada kahtlustuse sisu ja anda selle kohta ütlusi või keelduda ütleuste andmisest, teada, et tema ütlusi võidakse kasutada süüdistuseks tema vastu ning õigus kaitsa juuresolekul olla üle kuulatud, osaleda vastastamisel, ütluste seostamisel olustikuga ja tema äratundmiseks esitamisel. Samuti on tal õigus osaleda menetluses esindaja kaudu (KrMS § 41 lg 1).

Nii kahtlustatav kui süüdistatav saavad kohtus vaidlustada vara konfiskeerimisega seonduvaid asjaolusid. Isik, kes ei ole kahtlustatav, kuid kellele kuuluvat vara soovitakse konfiskeerida, tuleb kaasata kolmanda isikuna.¹⁸⁸ Sellisel juhul on tal võimalik kaitsta oma õigusi ning esitada tõendeid selle kohta, et tema on vara omanik. Sellega on tagatud kolmanda isiku

¹⁸⁷ RKKKm 3-1-1-94-13 p 10.

¹⁸⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. Vastavustabel, lk 9.

võimalus taotleda omandiõiguse või muu vara suhtes esineva õiguse tunnustamist. Kuid isegi juhul, kui kolmas isik pole menetlusse kaasatud, on tal nüüd appellatsioon- ja teistmisõigus ning lisaks saab nõuda vara aresti alt vabastamist tsiviiltäitemenetluse seadustiku § 222 alusel.¹⁸⁹

Direktiivi artikli 8 punkt 5 sätestab, et arestitud vara, mida hiljem ei konfiskeerita, tagastatakse viivitamatult. Sellised asitõendid, mille kuuluvust ei ole vaidlustatud, tagastatakse omanikule või seaduslikule valdajale. Riigikohus on öelnud, et asitendina ära võetud asja konkreetsele isikule väljaandmiseks peab olema materiaalsoiguslik alus. AÕS § 34 lg 2 sätestab, et valdus loetakse seaduslikuks, kuni ei ole tõendatud vastupidist ning AÕS 35 lg 3 kohaselt loetakse valdus heauskseks, kuni ei ole tõendatud vastupidist. See tähendab muu hulgas seda, et iga isik, kelle valdusest menetleja mingi asja asitõendina ära võtab, tuleb lugeda selle asja seaduslikuks valdajaks seni, kuni seaduses sätestatud korras ei ole tuvastatud, et isiku valdus on ebaseaduslik.¹⁹⁰ Asitõend või äravõetud ese tagastatakse üldjuhul selle hoidmise kohas. Asitõendid on kriminaaltoimikus või menetleja asitõendite hoidlas või muus tema valduses olevas ruumis või valvataval territooriumil või ekspertiisiasutuses. Eestis on nendeks Politsei- ja Piirivalveameti hoidla või Maksu- ja Tolliameti hoidla.

KarS § 83¹ järgi võib süüteo saadud vara võib jätta osaliselt või täielikult konfiskeerimata, kui konfiskeerimine oleks süüteo asjaolusid või isiku olukorda arvestades ebamõistlikult koormav või kui vara väärtus on vara hoiu-, võõrandamis- või hävitamiskuludega võrreldes ebaproportsionaalselt väike. Kohus vähendab konfiskeeritava vara suurust rahuldava tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse eseme võrra. Selle sätte puhul peab hindama, kas vara konfiskeerimine on mõttekas just selles mõttes, et selle vara hilisem hoiustamine, võõrandamine või hävitamine ei osutu kulukamas kui on vara enda väärtus.

Arestitud ja konfiskeeritud vara puhul on olulisel kohal ka sellise vara hoidmine ja haldamine. Asitõendite hoidmine on sätestatud KarS § 125 lõikes 1, mille järgi asitõendit hoitakse kriminaaltoimikus, uurimisasutuses, prokuratuuri või kohtu asitõendite hoidlas või muus tema valduses olevas ruumis või valvataval territooriumil või ekspertiisiasutuses või kohaldatakse asitõendi suhtes käesoleva seadustiku §-s 126 ettenähtud abinõusid, kui see ei kahjusta kriminaalmenetluse huve, kuid üldine menetluspraktika on selline, et enamik asitõendeid on

¹⁸⁹ Vastavustabel, lk 9.

¹⁹⁰ RKKKm 3-1-1-35-12 p 8-9.

koondatud Politsei- ja Piirivalveameti prefektuuride keskustes olevatesse hoidlatesse.¹⁹¹ Sellega seoses on tehtud ka muudatus kriminaalmeneltuse seadustikus, sest varasemalt nägi säte ette, et asitõendit hoitakse menetleja hoidlas, mis jättis olukorra segaseks, kuna “menetleja” termini all peeti silmas igakordset menetlejat, kes teatud menetlusfaasis menetlustoiminguid tegi. Üldiselt jääb aga asitõend kriminaalasja uurimist läbiviinud uurimisasutuse hoidlasse, kuna kohtutel ja prokuratuuril ei ole võimalik sellises mahus asitõendeid hoiustada.¹⁹²

Kriminaalmenetluse seadustikus on reguleeritud ka selline olukord, kui asitõendit pole võimalik tagastada selle seaduslikule valdajale ning mille hoidmise kulud on ebamõistlikult suured. Sellisel juhul võib prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel asitõendi võõrandada, millest saadud summa arestitakse (KrMS § 126 lg 1¹). Sellise regulatsiooniga välditakse asitõendi hoiustamisest tekkivaid liigseid kulutusi ning väheväärtusliku asja puhul võib selle ka hävitada. Asitõendi võõrandamine või hävitamine ei ole kohustuslik, eriti siis kui asitõend on suurema väärtusega. Sellisel juhul peaks asitõendi hoidja tegema täiendavadi pingutusi, selgitamaks välja asjaolud, miks omanik ei ole seda ära viinud.¹⁹³ Samuti peab vara haldaja tagama selle, et asitõendi majanduslik väärtus ei väheneks. Selleks, et vara väärtus ei väheneks, võib konfiskeerimise tagamiseks arestitud vara prokuratuuri taotlusel ja omaniku nõusolekul ning eeluurimiskohtuniku määruse alusel võõrandada. Omaniku nõusolekut pole vaja, kui vara hoidmise kulu on ebamõistlikult suur või kui see on vajalik, et hoida ära vara väärtuse vähenemine olulisel määral. Võõrandamisest saadud summa arestitakse (KrMS § 126 lg 2¹). Sellise vara võõrandamise puhul tehakse vara saatuse suhtes otsus enne kriminaalmenetluses lõpliku otsuse tegemist ja arestimise objekti asendab see rahasumma, mis saadi vara võõrandamisest. Sellise kohustuse on ette näinud ka arestimise ja konfiskeerimise direktiiv, mille põhjenduspunkti number 32 järgi tuleks hilisema konfiskeerimise eesmärgil arestitud vara hallata selliselt, et selle majanduslik väärtus ei väheneks.

Varasemalt kehtinud regulatsiooni kohaselt tegelesid asitõendite, arestitud, konfiskeeritud või muu äravõetud vara ja leidude haldamise, käitlemise ja realiseerimisega mitme ministeeriumi valitsemisala asutused. Praktilistel kaalutlustel leiti, et konfiskeeritud vara käsitlemine tuleb anda Siseministeeriumi ja Rahandusministeeriumi valitsemisalasse ning vastavalt Politsei- ja

¹⁹¹ Seletuskiri, lk 17.

¹⁹² *Ibid*, lk 17.

¹⁹³ *Ibid*, lk 18.

Piirivalveameti ning Maksu- ja Tolliameti korraldada, kes on kogu konfiskeeritava vara hoidjad.¹⁹⁴

Seadusandja on täiendanud KrMS §-i 126 lõikega 5¹, mille kohaselt riigi omandisse läinud asutõendi ja kuriteoga saadud vara suhtes kohaldatakse konfiskeeritud vara kohta sätestatud korda. Riigi omandisse läinud vara haldamist reguleerib riigivaraseadus, mille § 33 võimaldab vara tasuta või alla hariliku väärtuse võõrandada ning § 18 võimaldab riigivara anda kolmandatele isikutele kasutamiseks turupõhisest kasutustasust madalama tasu eest või tasuta. Direktiivist tuleb soovitus, kuidas konfiskeeritud vara võiks realiseerida. Direktiivi põhjenduspunkt 35 ütleb, et liikmesriigid peaksid kaaluma selliste meetmete võtmist, mis võimaldavad konfiskeeritud vara kasutada avalikes huvides või sotsiaalsetel eesmärkidel. Riigivaraseadus annab sellest tulenevalt võimaluse konfiskeeritud vara kasutada eesmärkidel, mis on direktiivis ette nähtud. Seda vara saaks kasutada riigi ja omavalitsuste huvides neile pandud avalike ülesannete täitmisel, koolitustel jms.¹⁹⁵ Sellisel viisil saaks erinevad asutused tõsta oma töötajate pädevust, näiteks politsei koolitustel kasutatavad esemed võivad aidata paremini tuvastada kurjategijate käitumismustreid või toetada kuritegevust tõkestavaid projekte jne.

¹⁹⁴ *Ibid*, lk 4.

¹⁹⁵ *Ibid*, lk 4.

4. Konfiskeerimise areng Euroopa Liidus

Konfiskeerimine on olnud Euroopa Liidus päevakorras juba viimased kaks aastakümnet, mis on viinud suhteliselt põhjaliku regulatsioonini, sisaldades nii sisulisi kui ka menetluslikke sätteid. Euroopa Liidu eesmärk on kindlustada konfiskeerimine vähemalt nende kuritegude puhul, mida on kirjeldatud sellega seotud raamotsustes.¹⁹⁶

Kõige esimene juriidiline instrument oli 3. detsembri 1998 ühismeede, mis käsitleb rahapesu ning kuriteovahendite ja kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemist, uurimist, blokeerimist, arestimist ja konfiskeerimist¹⁹⁷. Selle artikkel 1 lõige 2 sätestab, et iga liikmesriik tagab, et tema õigusaktid ja kuritegelikul teel saadud tulu konfiskeerimise kord võimaldavad ka niisuguse tulu väärtusele vastava väärtusega omandi konfiskeerimist nii üksnes siseriiklike menetluste kui ka menetluste puhul, mis on algatatud teise liikmesriigi taotlusel, sealhulgas taotlused välisriigi konfiskeerimisotsuste täitmiseks. Ühismeetme artikkel 1 lõige 3 paneb kohustuse, mille järgi iga liikmesriik tagab, et tema õigusaktid ja menetlused võimaldavad teise liikmesriigi taotlusel lubada kahtlustatava kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemist ja uurimist, kui on põhjendatud alust kahtlustada, et kuritegu on toime pandud. Lisaks nendele peavad artikli 6 järgi liikmesriigid tagama, et on olemas kord, mis tutvustab kohtunikele japrokuröridele kuriteovahendite ja kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemise, uurimise, blokeerimise või arestimise ja konfiskeerimise rahvusvahelise koostöö parimaid tavasid.

Euroopa Liidus reguleerivad konfiskeerimist ja arestimist neli nõukogu raamotsust ja üks nõukogu otsus ning eelnevalt käsitletud Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL. Nendeks on raamotsused 2001/500/JSK, 2005/212/JSK, 2003/577/JSK, 2006/783/JSK ja nõukogu otsus 2007/845/JSK. Nendega määratleti tingimused konfiskeerimise lubatavuse ja ulatuse osas, nõue konfiskeerimist käsitlevate õigusaktide ühtlustamise osas, nõue vastastikku tunnustada nii arestimis- kui ka konfiskeerimisotsuseid ning käsitletakse teabe vahetamist ja koostööd liikmesriikide vahel.

¹⁹⁶ Rui/Sieber (eds), lk 30.

¹⁹⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A31998F0699> (08.04.2018).

Nõukogu 26. Juuni 2001. Aasta raamotsus 2001/500/JSK käsitleb rahapesu ja kuriteovahendite ja kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemist, uurimist, blokeerimist, arestimist ja konfiskeerimist. Selles käsitletakse konfiskeerimist sarnaselt nagu ühismeetmes, pigem võimaldada väärtuse konfiskeerimist, vähemalt olukordades, kus otsese kriminaaltulu äravõtmine pole võimalik.¹⁹⁸

Järgmine samm astuti 2005. aasta raamotsusega, mis käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist. Selle eesmärk oli võimaldada konfiskeerimise läbiviimist konfiskeerimisotsuse alusel, mis on välja antud teise liikmesriigi poolt. Selle raamotsusega toimus kaks uuendust. Artikkel 2 võimaldab liikmesriikidel kokaldada kas osalist või täielikku konfiskeerimist kindla kuriteo tulemusena ning artikkel 3 kohustab liikmesriike kohaldama laiendatud konfiskeerimist.¹⁹⁹

2014. aastal hakkas kehtima direktiiv, mis käsitleb kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimist ja konfiskeerimist Euroopa Liidus, mis sisaldab endas ka ettepanekut konfiskeerimiseks süüdimõistva kohtuotsusega. See direktiiv püüab liikmesriike panna omavahel paremini koostööd tegema ja tunnustama ka neid arestimisotsuseid, mis on tehtud tagamaks vara konfiskeerimise. Oluline samm astuti edasi selles osas juba 2006. aastal, kui liikmesriike kohustati tunnustama üksteise konfiskeerimisotsuseid.²⁰⁰

Raamotsusega 2007/845/JSK kohustati liikmesriikide uurimisasutusi omavahel paremat koostööd tegema ja informatsiooni vahetama. Selle eesmärk oli informatsiooni vaba liikumine, et jälitada kuritegelikul teel saadud vara liikumist ja mis kuritegude tulemusena on need saadud. Informatsioon võiks sisaldada väljavõtteid ka erinevatest registritest, millega isik seotud on.²⁰¹

Kahjuks on nende raamotsuste sätted ebaselged ja seetõttu on liikmesriigid need õigusaktid kas valesti või osaliselt üle võtnud. 2005 a raamotsusega püüti ühtlustada seadusandlust Euroopa Liidu liikmesriikide hulgas ning võeti kasutusele laiendatud konfiskeerimine, kuid antud raamotsus ei täitnud oma eesmärki ja seetõttu tekkis vajadus direktiivi järgi, mis annaks liikmesriikidele täpsemad juhised arestimiseks ja konfiskeerimiseks. Palju segadust tekitasid laiendatud konfiskeerimisega seotud sätted ja sellest tulenevalt ei tunnustanud liikmesriigid

¹⁹⁸ Rui/Sieber (eds), lk 31.

¹⁹⁹ *Ibid*, lk 31.

²⁰⁰ *Ibid*, lk 32.

²⁰¹ *Ibid*, lk 32-33.

üksteise konfiskeerimisotsuseid. Samuti kehtestatakse direktiiviga lisaks laiendatud konfiskeerimist käsitlevatele õigusnormidele ka õigusnormid, mis käsitlevad konfiskeerimist ilma süüdimõistva kohtuotsuseta ja kolmandatelt isikutelt konfiskeerimist, ning kehtestatakse tõhusamad õigusnormid arestimis- ja konfiskeerimisotsuste vastastikuse tunnustamise kohta.

Üks peamisi stiimuleid direktiivi koostamiseks oli asjaolu, et konfiskeerimist kasutati praktikas endiselt väga vähe, pealmiselt seetõttu, et raamotsuse 2005/212/JSK oli puudulikult üle võetud ning paljudel juhtudel jäi konfiskeerimine teostamata. Oli vaja võtta tõhusamad meetmed kasutusele, et võidelda organiseeritud kuritegevusega ja seda eesmärki taoltebki uus direktiiv.

KOKKUVÕTE

Eestil ja ka teistel Euroopa Liidu liikmesriikidel laskus kohustus võtta oktoobiks 2015. aastal üle Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL, kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. Vajadus nimetatud direktiivi järgi tekkis asjaolust, et 2005. aastal vastu võetud raamotsus 2005/212/JSK ei täitnud oma oodatavat eesmärki, sest selle sätted olid liiga üldsõnalised ja andsid liikmesriikidele erinevaid tõlgendusvõimalusi ning seetõttu võeti erinevates riikides raamotsus üle erineval tõlgendusel põhinevalt. Samuti oli probleemiks teiste liikmesriikide arestimis- ja konfiskeerimisotsuste tunnustamine, mis loodeti lahendada kõnealuse direktiiviga.

Arestimise ja konfiskeerimise eesmärk on võidelda organiseeritud ja raskete kuritegude vastu, kuid võitu ei ole võimalik saavutada, kui riigid omavahel koostööd ei tee. Just sellise piiriülese koostöö jaoks on vaja ühtlustada Euroopa Liidu liikmesriikide seadusandlust, et võitlus toimuks samadel alustel ja riigid saaksid üksteist abistada. Organiseeritud ja raske kuritegevus on muutunud üha riikideülesemaks probleemiks ning kurjategijad ei piirdu enam ainult ühes riigis kuritegude toimepanemisega. Just sellel põhjusel on vaja, et liikmesriikide uurimisasutused ja õiguskaitseorganid teeksid koostööd ning vahendaks vajalikku infot. Euroopas on selline seadusandluse harmoniseerimine eelkõige võimalik erinevate raamotsuste ja direktiivide ülevõtmisel, sest nende ülevõtmine on kohustuslik kõikidele liikmesriikidele ning sel viisil saab Euroopa Liit anda enda panuse kuritegevusega võitlemise vastu.

Arestimise ja konfiskeerimise direktiiv puudutab kõiki konfiskeerimise liike, selles on sätestatud miinimumnõuded, mille liikmesriigid peavad üle võtma ja liikmesriigid võivad siseriiklikus õiguses reguleerida seda valdkonda ka karmimalt kui direktiivis on sätestatud. Direktiivis on reguleeritud süüteo toimepanemis vahendi ja vahetu objekti konfiskeerimine, sealhulgas kolmandalt isikult konfiskeerimine; süüteoga saadud vara konfiskeerimine, samuti võimalik teostada ka kolmandalt isikult; kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine, sealhulgas kolmandalt isikult ja konfiskeerimise asendamine. Sätestatud on kaitsemeetmed ja õiguskaitsevahendid, mille abil süüdistatavad või kolmandad isikud saavad oma õigusi kaitsta. Samuti nähakse ette võimalus kohtuasja arutamiseks ilma süüdistatava osavõtuta. Seda juhul, kui kahtlustatav või süüdistatav hoiab tahtlikult kohtumenetlusest eemale või on see tingitud tema pikaajalisest haigusest. Direktiiv võimaldab sellisel juhul, kui kriminaalmenetlus algatati seoses kuriteoga, mis võib tuua otseselt või kaudselt majanduslikku kasu ja menetluse tulemuseks oleks võinud olla süüdimõistev kohtuotsus,

konfiskeerida vara süüdimõistva kohtuotsuseta. Kuid kuna selline menetlus tekitab väga palju probleeme seoses põhiõigustega ja Eestis seda ei praktiseerita, siis on põhimõtteliselt sellise menetluse tulemus tagaseljaotsus ja vara konfiskeeritaks süüdistatava osavõtuta tehtud süüdimõistva kohtuotsuse alusel. Varasema regulatsiooni järgi oli tagaseljamenetlus lubatud vaid siis, kui isik hoidis kõrvale kohtumenetlusest, kuid seoses arestimise ja konfiskeerimise direktiivi ülevõtmisega lisati selline võimalus ka siis, kui isik ei saa haiguse tõttu pikema aja jooksul kohtulikust arutamisest osa võtta.

Arestimise puhul lisati avalik-õiguslik nõudeavaldus samuti arestitava vara hulka ning määrati kohustus arvestada arestimise kohaldamisel, et see liialt koormav ei oleks süüdistatava jaoks. Täpsustati arestimise eesmärki ja kuidas ning kes saab taotleda vara arestimist. Lisatud on võimalus arestida vara prokuröri määruse alusel, kui on oht, et kahtlustatav või süüdistatav võib hakata vara varjama või püüab seda hävitada. Prokurör peab sellisest määrusest teavitama eeluurimiskohtunikku 24 tunni jooksul ning eeluurimiskohtunikul on kuni 72 tundi aega, et otsustada vara arestimine. Kui eeluurimiskohtunik pole sellega nõus, siis tuleb vara koheselt aresti alt vabastada. Samuti lisati võimalus arestida krediidi- või finantseerimisasutuse kontol olev vara.

Eesti karistusõigus on hästi reguleeritud ja väga palju muudatusi ei olnud vaja teha seoses direktiiviga, seetõttu läks ülevõtmine ka lihtsamalt. Muudatusi oli vaja teha karistusseadustikus ja kriminaalmenetluse seadustikus, kuid suuri ja põhimõttelisi muutusi ei toimunud, sest üldjoontes vastasid seadused juba direktiivis sätestatud nõuetele. Kui vaadata konfiskeerimiste statistikat Eestis, siis see pole enne ja pärast direktiivi ülevõtmist oluliselt muutunud. Konfiskeerimismenetlust kasutatakse samas mahus ning ka konfiskeeritava vara väärus on aastate lõikes sarnane.

Küsimus, kas konfiskeerimine rikub isiku omandipõhiõigust, proportsionaalsuse põhimõtet ja teatud konfiskeerimisliikide puhul ka süütuse presumptsiooni, jääb ilmselt praegu lõpliku vastuseta ja seda arutatakse veel ka tulevikus. Mina jõudsin nende küsimuste osas järeldusele, et omandipõhiõigust ei riivata, kuna konfiskeerimise puhul ei pea maksma äravõetud eseme eest tasu, sest see oleks vastuolus konfiskeerimise eesmärgiga. Proportsionaalsuse põhimõtet samuti ei rikuta, sest isik peab vastutama oma tegude eest ja temalt võetakse ära vara, mida tal ei peakski olema, nii et ta on varalises mõttes samas olukorras nagu enne süüteo toimepanemist. Süütuse presumptsiooni osas ma leian, et konfiskeerimine küll rikub seda põhimõtet, eriti laiendatud konfiskeerimise osas, kuid juhul, kui süüdistatav ei saa

kohtumenetlusest osa võtta haiguse või enda varjamise tõttu, siis ma leian, et see ei anna alust lõpetada isiku suhtes menetlust ja kui vara on võimalik konfiskeerida, siis seda ka teha.

Kuriteo toimepanemise tulemusena saadud vara arestimine ja konfiskeerimine on aastate jooksul läbi teinud suure arengu. Olles algselt vahend organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses on sellest saanud vahend võitlemaks lisaks organiseeritud kuritegevusele ka muude raskete süütegude vastu. Igal aastal konfiskeeritakse ainuüksi Eestis miljonites eurodes kriminaalsel teel saadud vara ja sadu mootorsõidukeid joores juhtidelt. See on muutumas üheks enimkasutatavaks vahendiks, et võidelda kuritegevusega. Võib öelda, et vara konfiskeerimine võib avaldada kurjategijale suuremat mõju kui muu kriminaalkaristus süüteo eest, sest konfiskeerimise korral jääb ta jäädaval ilma varast, mille endale saamisele oli tema süüteo toimepanemine suunatud.

SUMMARY

Estonia and other European Union Member States had the obligation to take over the Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. The need for that directive came from the fact that the Council Framework Decision 2005/212/JHA did not fulfill its purpose because its provisions were too general and this gave different options for interpretation to different Member States and this is the reason why Member States interpreted the Framework Decision differently while the transposition of the directive.

The Directive of freezing and confiscation applies to all types of confiscation, it provides minimum requirements, that Member States must take over and States may regulate this field more strictly on national level than it is required on the Directive. In Directive, there is regulated confiscation of object used to commit offence, direct object of offence, including confiscation from third person; confiscation of assets acquired through offence, also includes confiscation from third person; extended confiscation of assets acquired through criminal offence, including third person. It provides for safeguards and judicial remedies, through which the accused persons and third persons can protect their rights. In cases, when accused person can not take part from criminal proceeding, at least in case of illness or absconding, directive also provides an opportunity for proceedings in absentia. In case, when criminal proceeding was started because of an offence, that may directly or indirectly bring economic benefits and the result of that proceeding might have been conviction, then court can carry out non conviction based confiscation. That kind of proceeding causes a lot of problems related to fundamental rights and it is not practiced in Estonia. Basically, the result of that kind of proceeding is default judgement and proceeds of crime will be confiscated after a conviction made in criminal proceeding without the presence of accused person. According to earlier regulation, in absentia proceeding was allowed only, if accused person was absconding, but after the transposition of freezing and confiscation directive, it provides that kind of proceeding even if accused person can not take part from criminal proceeding because of the illness.

Relating to seizure in Estonian criminal law, there has been adding of proof of claim in public law, which was not included before and an obligation to make sure that seizure would not be too burdensome for the accused person. There was clarified the purpose of seizure, also how

and who can apply the seizure of property. There is added an opportunity to seize property, if there is a chance that accused person might start hiding or destroying property, on the basis of an order of a prosecutor's office. Prosecutor has to inform a preliminary investigation judge about the order within 24 hours and preliminary investigation judge shall deliver a decision to grant or refuse to grant an authorization by a ruling immediately but not later than 72 hours. If preliminary investigation judge refuses to grant permission, the property shall be released from seizure immediately. There has also been added an opportunity of seizure of any asset held in an account with a credit or financial institution.

Estonian criminal law is well-regulated and not many changes has been made related to the freezing and confiscation directive, that might be the reason why the transposition of the Directive did not have a huge affect. The changes have been made in the Penal Code and in the Code of Criminal Procedure, but the has not been made any big and principal changes, because in general Penal Code and Code of Criminal Procedure were already conform to the Directive. To look the statistics of confiscations in Estonia, there has not been huge changes in it before and after the implementation of the Directive. Confiscation has been used in a same amount and the value of confiscated assets are also almost the same.

The question, if confiscation regime violates the fundamental right to property, the principle of proportionality and in some cases the presumption of innocence, will most probably remain without certain answer and it will be discusses in the future as well. During this master's thesis I came to some conclusions about these topics. I find that the fundamental right to property is not violated, because in case of confiscation, state has not the obligation to pay compensation to accused person for confiscation of his/her property, because as the Supreme Court of Estonia has said then it would be contradiction between the purpose of confiscations and payment, because accused person shall not gain economical benefits from his/her crime. Also the principal of proportionality is not at sake, because person has to take responsibility from his/her actions and if court allows to confiscate property that he/she shall never had and he/she would be on the same position as he/she would have been if he/she had never committed the crime. So there is no difference in his/her property. As regards to presumption of innocence I find that it does breach this principle, especially during extended confiscation, but in case of accused persons illness or absconding I think that State should confiscate that property to fulfill its purpose.

The freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime has made a huge improvement during the years. Being an instrument in fight against organized crimes at first, it has formed into an instrument to fight against organized crimes and other serious crimes. Alone in Estonia, every year there are confiscated criminal assets in value of millions of euros and hundreds of cars have been confiscated from drunk drivers. Confiscation is becoming one of the most used instruments in fight with crimes. Confiscation can affect criminals more than just regular criminal punishment, because he/she will lose all property that he/she was expecting to get after committing the crime.

LÜHENDID

KarS- karistusseadustik

KrMS- kriminaalmenetluse seadustik

PS – põhiseadus

TMS – täitemenetluse seadustik

EL – Euroopa Liit

RKKKo – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus

UNODC – ÜRO Uimastite ka Kuritegevuse Büroo

ÜRO – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

RKKKm – Riigikohtu kriminaalkolleegiumi määrus

TsÜS – tsiviilseadustiku üldosa seadus

RKÜKo – Riigikohtu üldkogu otsus

RKPJKo – Riigikohu põhiseaduslikkuse järelvalve kolleegium

KASUTATUD KIRJANDUS

1. A. Ashworth. Sentencing and Criminal Justice. Fourth edition. Cambridge University Press 2005
2. A. Parmas. "Süüteo vahendi konfiskeerimise eesmärk ja õiguslik olemus ning selle põhiseaduslik õigustus. Riigikohtu üldkogu otsus asjad 3-1-1-37-07. Juridica VIII/2008.
3. Does Crime Still Pay? Criminal Asset Recovery in The EU. Survey of Statistical Information 2010-2014.
4. Does Crime Still Pay? Press Release, 01.07.2016, Europol.
<https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/does-crime-still-pay>.
5. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.
6. Eelnõu 972 SE (Riigikogu X koosseis) seletuskiri.

7. Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. Brüssel, 12.03.2012 COM (21012) 85 final. 2012/0036 (COD)
8. Euroopa e-õiguskeskkonna portaal. – https://e-justice.europa.eu/content_confiscation-94-et.do
9. Euroopa Komisjoni ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus 2012/0036
10. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. Vastavustabel. Lisa 2.
11. Europa Ühenduste Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja Nõukogule. Organiseeritud kuritegevusest saadud tulu. Meetmed kuritegevuse mittetasuvaks muutmisel, lk 4. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52008DC0766>
12. European Commission. Confiscation & asset recovery. - <https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/confiscation-and-asset-recovery>
13. G. Stessens. Money Laundering. A New International Law Enforcement Model. Cambridge University Press 2000
14. J. Boucht . The Limits of Asset Confiscation. On the Legitimacy of Extended Appropriation of Criminal Proceeds. Oxford and Portland, Oregon 2017, Hart Publishing
15. J. Boucht. – European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. Volume 21, issue 2, 2003
16. J. Sootak, A. Parmas. “Mootorsõiduki konfiskeerimine karistusseadustiku §-s 424 sätestatud teo korral”. Juridica X/2007.
17. J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. 4., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn: Juura 2015.
18. J. Sootak, Sanktsiooniõigus: karistusõiguslikud sanktsioonid ja nende kohaldamine. Tallinn. Juura 2017.
19. Justiitsministeeriumi kodulehekülj. <https://www.just.ee/et/eesmargid-tegevused/euroopa-liit-ja-rahvusvaheline-koostoo/koostoo-euroopa-liidus/stockholmi>

20. M. Fazekas, E. Nanopoulos. The Effectiveness of EU Law. Insight from the EU Legal Framework on Asset Confiscation. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 24, 2016
21. M. Simonato. – “Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains”. September 2017
22. Money Laundering. Europol. <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/economic-crime/money-laundering>
23. Organiseeritud kuritegevusest saadud tulu. Meetmed kuritegevuse mittetasuvaks muutmisel. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0766&from=ET>
24. Pilleriin Lindsalu. Konfiskeerimiste ülevaade 2014 - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/konfiskeerimiste_ulevaade_2014.pdf
25. Pilleriin Lindsalu. Konfiskeerimiste ülevaade 2015 - http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/konfiskeerimiste_ulevaade_2015.pdf
26. Prokuratuuri aastaraamat 2016. – <http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2016>
27. Prokuratuuri aastaraamat 2017. <http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2017>
28. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, teine, täiendatud väljaanne, Tallinn: Juura 2008.
29. Riigikohtunik Eerik Kergandbergi eriarvamus Riigikohtu otsuse 3-1-1-37-07 juurde, millega on ühinenud riigikohtunik Indrek Koolmeister
30. Rui/Sieber (eds). *Non-Conviction-Based Confiscation in Europe. Possibilities and Limitations on Rules Enabling Confiscation without a Criminal Conviction.* Dunker & Humblot, GmbH, Berlin. Germany 2015
31. Seletuskiri 80 SE eelnõu juurde. <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3fdc8de9-e0bc-4c52-87ac-b823f8369cfe>
32. Stockholmi programm, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=LEGISSUM:jl0034>

33. Urvo Klopets. Konfiskeerimiste ülevaade -
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/konfiskeerimiste_ulevaade_2013_0.pdf
34. W. Gropp – „Konfiskeerimine: mõjutusvahendist karistuseks?“. Juridica VIII/2008.
35. Ü. Madise. Eesti Vabariigi põhiseadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2017.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2
2. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2014/42/EL, 3. aprill 2014, kuriteovahendite ja kriminaaltulu arestimise ja konfiskeerimise kohta Euroopa Liidus. – ELT L 127, 29.04.2014
3. Karistusseadustik. – RT I, 31.12.1016, 14
4. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 31.12.106, 46
5. Nõukogu otsus 2007/845/JSK, 6. detsember 2007, mis käsitleb kriminaaltulu jälitamise talituste vahelist koostööd kuritegelikul teel saadud tulu või kuritegevusega seotud muu vara jälitamise ja tuvastamise valdkonnas (ELT L 332, 18.12.2007).
6. Nõukogu raamotsus 2001/500/JSK, 26. juuni 2001, milles käsitletakse rahapesu ning kuriteovahendite ja kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemist, uurimist, blokeerimist, arestimist ja konfiskeerimist (EÜT L 182, 5.7.2001)
7. Nõukogu raamotsus 2003/577/JSK, 22. Juuni 2003, vara või tõendite arestimise otsuste täitmise kohta Euroopa Liidus (ELT L 196, 2.8.2003)
8. Nõukogu raamotsus 2005/212/JSK, 24. veebruar 2005, mis käsitleb kuritegevusega seotud tulu, kuriteovahendite ja omandi konfiskeerimist (ELT L 68, 15.3.2005)
9. Nõukogu raamotsus 2006/783/JSK, 6. oktoober 2006, konfiskeerimisotsuste suhtes vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta (ELT L 328, 22.11.2006)
10. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 12.03.2015, 106
11. Täitemenetluse seadustik. - RT I, 30.12.2017, 19
12. Ühismeede, 3. detsember 1998, mille nõukogu on vastu võtnud Euroopa Liidu artikli K.3 alusel ja mis käsitleb rahapseu ning kuriteovahendite ja kuritegelikul teel saadud tulu kindlakstegemist, uurimist, blokeerimist, arestimist ja konfiskeerimist. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A31998F0699>

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

1. RKKKo 3-1-1-37-07
2. RKKKm 3-1-1-65-13
3. RKKKo 3-1-1-119-09
4. RKKKo 3-1-1-62-14
5. RKKKm 3-1-1-106
6. RKKKm 3-1-1-52-15
7. RKKKo 3-1-1-73-10
8. RKKKo 3-1-1-54-15
9. RKTkm 3-2-1-79-06
10. RKKKo 3-1-1-126-13
11. RKKKm 3-1-1-135-13
12. RKKKm 3-1-1-95-13
13. RKKKm 3-1-1-94-13
14. RKKKm 3-1-1-35-12
15. RKTko 3-1-1-68-10
16. EIKo 22.02.1994, 12954/87, Raimondo vs. Itaalia
17. RKHKo 3-3-1-28-96
18. RKPJko 3-4-1-10-02
19. RKPJko 3-4-1-1-03
20. RKHKo otsus 3-4-1-2-05
21. RKKKo 3-1-1-1-12
22. RKKKm 3-1-1-27-13

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, ____Jaana Toon____,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**ARESTIMISE JA KONFISKEERIMISE DIREKTIIVI ÜLEVÕTMINE EESTI
ÕIGUSESSE NING ARESTIMISE JA KONFISKEERIMISE INSTITUUDI
ARENG EUROOPA LIIDUS,**

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Priit Pikamäe,

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **23.04.2018**